

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Τόμ. 44, Αρ. 2 (2018)

Αμερικανικός ηγεμονισμός και ανάδυση νέων περιφερειακών δυνάμεων: Ανακατατάξεις στο σύγχρονο διεθνές σύστημα;

Ευαγόρας Λ Ευαγόρου

doi: [10.12681/hpsa.16366](https://doi.org/10.12681/hpsa.16366)

Copyright © 2018, Ευαγόρας Λ Ευαγόρου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ευαγόρου Ε. Λ. (2018). Αμερικανικός ηγεμονισμός και ανάδυση νέων περιφερειακών δυνάμεων: Ανακατατάξεις στο σύγχρονο διεθνές σύστημα;. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 44(2), 36–66.
<https://doi.org/10.12681/hpsa.16366>

Αμερικανικός ηγεμονισμός και ανάδυση νέων περιφερειακών δυνάμεων: Ανακατατάξεις στο σύγχρονο διεθνές σύστημα;*

Ευαγόρας Λ. Ευαγόρου**

Περίληψη

Η ανάδυση περιφερειακών δυνάμεων, που επιδιώκουν να ανταγωνιστούν την ηγεμονία των ΗΠΑ σε περιφερειακό επίπεδο, είναι το κρισιμότερο χαρακτηριστικό του διεθνούς συστήματος σήμερα. Ο ανταγωνισμός για επιπρόσθετη ισχύ μεταξύ μεγάλων δυνάμεων δύναται να μεταβάλει τον μεταξύ τους συσχετισμό ισχύος. Βάσει μιας συστημικής θεωρίας των διεθνών σχέσεων, αυτήν του δομικού ρεαλισμού, που έχει επίκεντρό της το διακρατικό ανταγωνισμό με όρους ισχύος, εξετάζεται ο βαθμός των διεθνολογικών αναπροσαρμογών σε κρίσιμες γεωγραφικές περιοχές του πλανήτη, όπως η νοτιοανατολική Ασία και η ευρωπαϊκή ήπειρος. Ακόμη, εξετάζεται ο ρόλος της ομάδας κρατών BRICS ως επίδοξων ανταγωνιστών των ΗΠΑ.

Λέξεις Κλειδιά

Διεθνές σύστημα και ανταγωνισμός ισχύος, ΗΠΑ, κράτη BRICS, ευρωπαϊκές δυνάμεις, νοτιοανατολική Ασία.

* Περίληψη του παρόντος άρθρου με τίτλο «Αναπροσαρμογές στο σύγχρονο διεθνές σύστημα: Αμερικανικός ηγεμονισμός και ανάδυση νέων περιφερειακών δυνάμεων», έχει συμπεριληφθεί στα ηλεκτρονικά πρακτικά του 2ου Τακτικού Συνεδρίου «Αλλάζοντας την Ελλάδα και τον Κόσμο: Ιδέες και Πολιτική», του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων, της Σχολής Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, που διεξήχθη στο Λουτράκι στις 11-13 Δεκεμβρίου 2015.

** Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Σχολή Οικονομικών, Επιχειρηματικών και Διεθνών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πειραιώς.

✉ evaghorou@gmail.com / evaghorou@unipi.gr

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το σύγχρονο διεθνές σύστημα χαρακτηρίζεται από τη συνεχιζόμενη πρωτοπορία των ΗΠΑ αναφορικά με τη δυνατότητα προβολής στρατιωτικής και οικονομικής ισχύος σε όλα τα μήκη και πλάτη της υφηλίου. Ταυτόχρονα, χαρακτηρίζεται από την ανάδυση περιφερειακών δυνάμεων όπως, κατά κύριο λόγο, η Κίνα, η Ρωσία και η Ινδία, οι οποίες προβάλλουν αξιώσεις ηγεμονίας στην περιφέρειά τους. Ο κυοφορούμενος ανταγωνισμός ισχύος μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων, τουλάχιστον σε περιφερειακό επίπεδο, αποτέλεσμα της ανάδυσης νέων περιφερειακών δυνάμεων που θέλουν να μεταβάλουν το status quo προς όφελός τους, καθώς και της επιδίωξης των ΗΠΑ για διατήρηση της ηγεμονίας τους σε παγκόσμια κλίμακα, δύναται να μεταβάλει τα κύρια χαρακτηριστικά του διεθνούς συστήματος και να οδηγήσει σε αναπροσαρμογές του.

Κύριος στόχος του παρόντος άρθρου είναι να απαντήσει στα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα: Ποια η παρούσα δομή του διεθνούς συστήματος σε σχέση με την κατανομή ισχύος και τους κυριότερους παίκτες σε αυτό; Ποιες οι τάσεις αναφορικά με τη μελλοντική δομή του διεθνούς συστήματος στη βάση των σημερινών δεδομένων; Πόσο εφικτό και σε ποιο βαθμό είναι δυνατό οι αναδύμενες στην περιφέρειά τους δυνάμεις να ανταγωνιστούν τις ΗΠΑ σε παγκόσμια κλίμακα; Στη βάση των απαντήσεων των συγκεκριμένων ερωτημάτων, καθώς και των ήδη καταγεγραμμένων από τη βιβλιογραφία παρατηρήσεων για μια διαφαινόμενη αλλαγή στη διεθνή κατανομή ισχύος (Zakaria, 2008) και της παγκόσμιας πολιτικής τάξης εν γένει (Hurrell, 2007), η παρούσα μελέτη αναλύει και ερμηνεύει τον ανταγωνισμό των μεγάλων δυνάμεων στις περιφέρειες όπου αμφισβητείται η ηγεμονία των ΗΠΑ και επιδιώκει να προσδιορίσει τα αίτια που διαμορφώνουν το χαρακτήρα του διεθνούς συστήματος στο πλαίσιο αυτού του ανταγωνισμού. Εξετάζεται επίσης, η δυνατότητα των αναδύμενων δυνάμεων να αμφισβητήσουν αυτή την ηγεμονία των ΗΠΑ σε περιφερειακό ή και σε παγκόσμιο επίπεδο. Η έρευνα δίνει ιδιαίτερο βάρος στη γεωστρατηγική και οικονομική πτυχή του ανταγωνισμού των μεγάλων δυνάμεων, μιας και τα βασικά χαρακτηριστικά του επικεντρώνονται τόσο στην προσπάθεια γεωστρατηγικής επιρροής σε περιφέρειες του πλανήτη, όσο και στην προσπάθεια ελέγχου των οικονομικών θεσμών της παγκόσμιας οικονομίας. Τέλος, εξετάζονται οι ανακατατάξεις που παρατηρούνται σε πολιτικά ασταθείς γεωγραφικές περιοχές και ο ρόλος των μεγάλων δυνάμεων σε αυτές. Εν κατακλείδι, εξετάζεται εάν και πώς μετατοπίζεται το κέντρο της παγκόσμιας ισχύος, καθώς κι εάν και πώς μεταβάλλεται η δομή του συστήματος από μονοπολική σε πολυπολική.

Η συνεισφορά του παρόντος άρθρου συνοψίζεται στην εμπειρική αποτύπωση των σύγχρονων δεδομένων και μεταβολών στην παγκόσμια ισορροπία ισχύος, βάσει των θεωρητικών εργαλείων του δομικού ρεαλισμού, ως θεωρία της επιστήμης των διεθνών σχέσεων, τα οποία έχουν ισχυρή επαληθευτική δύναμη από προηγούμενους εμπειρικούς ελέγχους. Τα θεωρητικά αυτά εργαλεία, που αποσαφηνίζονται παρακάτω, θέτουν και το αυστηρό πλαίσιο ανάλυσης που επιλέγεται στην παρούσα εργασία προκειμένου να αξιολογηθούν τα υπό παρατήρηση εμπειρικά δεδομένα. Η εν λόγω μεθοδολογική επιλογή, μολονότι αξιολογεί καταληκτικά το θεωρητικό πλαίσιο που επιλέγεται στην παρούσα εργασία, δεν αμφισβητεί άλλα θεωρητικά μοτίβα ανάλυσης.

Για την εκπλήρωση των στόχων που τίθενται στην παρούσα έρευνα η δομή της εργασίας αναλύεται ως εξής: Αρχικά, παρουσιάζεται ο θεωρητικός προσανατολισμός της έρευνας και, ακολούθως, στο πλαίσιο των εμπειρικών αναλύσεων, εξετάζονται τα χαρακτηριστικά του σύγχρονου διεθνούς συστήματος και η στρατηγική δράση των μεγάλων δυνάμεων, ιδιαίτερα των ΗΠΑ, ο ανταγωνισμός ισχύος στη νοτιοανατολική Ασία, οι γεωπολιτικές εξελίξεις στην Ευρώπη και η ανάδυση των κρατών BRICS ως ανταγωνιζόμενα την αμερικανική οικονομική ισχύ. Το άρθρο καταλήγει με συμπερασματικές συνεπαγωγές υπό το φως των πορισμάτων της εμπειρικής ανάλυσης.

2. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ

Η πολυπλοκότητα των διμερών και πολυμερών στρατηγικών σχέσεων μεταξύ των κρατών στο σύγχρονο διεθνές περιβάλλον αναγκάζει τους ερευνητές να κινηθούν σε ένα πολυεπίπεδο θεωρητικό πλαίσιο για την κατανόηση των πολλαπλών αιτιών που τις δημιουργούν. Ταυτόχρονα, όμως, ο θεωρητικός προσανατολισμός που αφορά στην επιμέρους επιλογή θεωρητικών σχημάτων για την κατανόηση των διεθνολογικών εξελίξεων μπορεί να φωτίσει κρίσιμα στοιχεία των εμπειρικών δεδομένων που βοηθούν στην ανάδειξη των κρισιμότερων αιτιών τους. Αυτός ο συγκεκριμένος θεωρητικός προσανατολισμός έχει τη βάση του στους άξονες μιας συστημικής θεωρίας των Διεθνών Σχέσεων, αυτής του δομικού ρεαλισμού, ενώ παράλληλα ενσωματώνει επιμέρους θεωρητικά εργαλεία που βοηθούν στην αποσαφήνιση των ειδικών θεμάτων, όπως αυτά της Διεθνούς Πολιτικής Οικονομίας, της στρατηγικής σκέψης και την ανάλυση εξωτερικής πολιτικής. Στο πλαίσιο αυτού του θεωρητικού προσανατολισμού κινείται και η συγκεκριμένη έρευνα.

Θεωρητική βάση της παρούσας εργασίας για την ανάλυση των εμπειρικών σκιαγραφήσεων του διεθνούς συστήματος, που παρατίθενται σε συντομία

στην εισαγωγή, είναι αυτή που αναλύει και εξηγεί το διακρατικό ανταγωνισμό υπό καθεστώς αναρχίας του διεθνούς συστήματος και την παγκόσμια ισορροπία ισχύος με συστημικούς-δομικούς όρους (Waltz, 2011 / Mearsheimer, 2006 / Gilpin, 2006 / Van Evera, 1999). Επιπρόσθετα, η στρατηγική ανάλυση επικουρεί την προσπάθεια ερμηνείας της συμπεριφοράς των κρατών αναφορικά με το στόχο τους να εξασφαλίζουν το εθνικό τους συμφέρον (Schelling, 1980 / Πλατιάς, 1999), στη βάση του γεγονότος ότι αυτά επιδιώκουν να κερδίσουν τα μέγιστα δυνατά οφέλη και να περιορίσουν στο ελάχιστο το ενδεχόμενο κόστος και τις απώλειες, σε συνάρτηση πάντοτε με τη θέση των αντιπάλων τους (Mearsheimer, 1994-5: 11-12). Ακόμη, χρησιμοποιείται η θεωρητική γνώση της διεθνούς πολιτικής οικονομίας για να εξεταστούν οι οικονομικές παράμετροι των διακρατικών σχέσεων, μιας και το διεθνές οικονομικό περιβάλλον παρουσιάζει υψηλό βαθμό αλληλεξάρτησης μεταξύ των κρατών, των αγορών, αλλά και άλλων διεθνικών δρώντων (Gilpin, 2002: 13-24 / Hurrell, 2007: 95-120).

Η ανάλυση της διεθνούς πολιτικής προϋποθέτει θεωρητικά σχήματα τα οποία θα λαμβάνουν υπόψη τους, πρώτον, το ιστορικό περίγραμμα της εξέλιξης της διεθνούς κοινωνίας και της εξελικτικής πορείας που έχει το σύγχρονο διεθνές σύστημα έως σήμερα (Watson, 2006: 517-559). Και, δεύτερον, την πολιτική πραγματικότητα της διεθνούς πολιτικής που προσδιορίζεται από το διεθνή καταμερισμό ισχύος, την άνιση ανάπτυξη και την αέναη προσπάθεια των συλλογικών οντοτήτων να επιβιώσουν και να ηγεμονεύσουν αλλάζοντας τη μορφή του διεθνούς συστήματος (Gilpin, 2006: 33-41 / Πλατιάς, 1999: 26-35). Στη βάση αυτών των προϋποθέσεων επιχειρείται η ανίχνευση των παρόντων διεθνολογικών συσχετισμών, που αφορούν κυρίως στις σχέσεις μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων και στο μεταξύ τους ανταγωνισμό ισχύος, υπό το φως των δεδομένων των τελευταίων δεκαετιών ενώ, παράλληλα, εκφράζονται εκτιμήσεις για τη μελλοντική του πορεία.

Μεθοδολογικός προσανατολισμός της εργασίας είναι η αξιοποίηση του κεκτημένου της θεωρίας του δομικού ρεαλισμού και της διεθνούς πολιτικής οικονομίας για να ελεγχθούν υποθέσεις εργασίας που πηγάζουν από την εμπειρική πραγματικότητα, όπως αυτά προσδιορίζονται στην εισαγωγή, αλλά και να απαντηθούν ερωτήματα που ανακύπτουν από τη διερεύνηση των υπό αναφορά περιπτώσιολογικών μελετών. Η εμπειρική εξέταση των σύγχρονων διεθνολογικών φαινομένων θα επικουρήσει τη συζήτηση αναφορικά με την κρισιμότητα της επιστημονικής συνεισφοράς των θεωρητικών σχημάτων που αναπτύσσονται στην παρούσα εργασία. Το κείμενο στηρίζεται στο συστημικό επίπεδο ανάλυσης, που παρέχει το πλεονέκτημα να αναζητηθούν τα γενικά-συστημικά αίτια των παρατηρήσιμων φαινομένων. Καθώς βασικός άξονας εί-

ναι η συστημική ανάλυση του δομικού ρεαλισμού, που βοηθά στην κατανόηση των συστημικών μεταβολών ισχύος (διεθνής δομή) και του διακρατικού ανταγωνισμού (μονάδες που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους) για κυριαρχία στο διεθνές σύστημα (Waltz, 2011: 103-142), η συγκεκριμένη επιλογή έχει μια απροκάλυπτη στόχευση: Να επικεντρωθεί σε μία συγκεκριμένη θεωρητικά φόρμα για την αναζήτηση των αιτιών που προκαλούν τα γεγονότα και να ισχυροποιήσει τα ερμηνευτικά συμπεράσματα των παρατηρήσεων εκεί που μόνη η συστημική ανάλυση μπορεί να επιτύχει. Επίσης, η αναφορά στα διεθνολογικά δρώμενα της σύγχρονης εποχής, καθώς και του πρόσφατου παρελθόντος, θα αναδείξει τα κρίσιμα θεωρητικά ερωτήματα των διεθνών σχέσεων και τα συναφή αναλυτικά εργαλεία που καθιστούν αξιόπιστο το υπόδειγμα ανάλυσης που χρησιμοποιείται για τη μελέτη των διεθνολογικών φαινομένων.

Τέλος, αναφορικά με τα θεωρητικά και μεθοδολογικά χαρακτηριστικά της έρευνας, κρίσιμες είναι οι εκ προοιμίου διευκρινίσεις εννοιών και όρων που χρησιμοποιεί η παρούσα εργασία. Εν προκειμένω, με τον όρο «ηγεμονία» εννοείται η κατάσταση εκείνη στην οποία ένα ισχυρό κράτος (ή και μία συμμαχία κρατών υπό την αρχηγία του ισχυρότερου), είτε του συστήματος είτε μιας περιφέρειας, προσδιορίζει σε μικρό ή μεγάλο βαθμό την εξωτερική πολιτική άλλων μικρότερων σε ισχύ κρατών (Watson, 2006: 42 / Κουσκουβέλης, 2004: 192). Κατά συνέπεια, «ηγεμόνας» είναι το κράτος που είναι τόσο ισχυρό ώστε να κυριαρχεί πολιτικά ή και οικονομικά σε όλα τα άλλα κράτη, είτε του συστήματος είτε της περιφέρειάς του (Wohlforth, 1993: 12-14).¹ Με τον όρο «μεγάλη δύναμη» γίνεται αναφορά στο κράτος εκείνο που έχει υπέρμετρα αυξημένους συντελεστές ισχύος σε όλα τα επίπεδα (στρατιωτικό, οικονομικό, πολιτικό, τεχνολογικό), συγκριτικά με τα άλλα κράτη, με αποτέλεσμα η ισχύς αυτού του κράτους, και κύρια η στρατιωτική, να του παρέχει το συγκριτικό πλεονέκτημα στον ανταγωνισμό έναντι των άλλων κρατών και τη δυνατότητα να αντιτάξει σοβαρό αγώνα σε ένα ολοκληρωτικό συμβατικό πόλεμο έναντι των άλλων μεγάλων δυνάμεων (Mearsheimer, 2001: 30 / Heywood 2013: 44). Ο όρος «ισχύς» αναφέρεται στις στρατιωτικές, οικονομικές και τεχνολογικές ικανότητες των κρατών (Πλατιάς, 1999: 46-51 / Gilpin, 2004: 39 / Heywood 2013: 367-368), αλλά και στην ικανότητα άσκησης επιρροής ενός κράτους σε ένα άλλο (Nye, 2005: 1-2 / Κουσκουβέλης, 2004: 142).

¹ Περισσότερα για την έννοια της ηγεμονίας βλ. Mearsheimer (2006: 100-109).

3. ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΣΗΜΕΡΑ

3.1. Τα χαρακτηριστικά του σύγχρονου διεθνούς συστήματος

Εδώ και δύομισι δεκαετίες, μετά την πτώση μιας εκ των δύο ηγεμονικών δυνάμεων παγκόσμιου εκτοπίσματος (ΕΣΣΔ) και τη λήξη του διπολικού συστήματος, όπου οι δύο υπερδυνάμεις εν πολλοίς ηγεμόνευαν σε δύο ξεχωριστές σφαίρες επιρροής,² δημιουργήθηκε ένα μονοπολικό διεθνές σύστημα με μια υπερδύναμη (ΗΠΑ), το οποίο διατηρείται κατά μία έννοια μέχρι και σήμερα (Ιατρίδης, 2008: 96-98). Παράλληλα, όμως, τα τελευταία χρόνια άρχισαν να αναδύονται νέες περιφερειακές δυνάμεις που ίσως μελλοντικά να ανταγωνιστούν σε ισχύ τον έναν παγκόσμιο ηγεμόνα και να μεταβάλουν το χαρακτήρα του διεθνούς συστήματος (Beeson και Bisley, 2013 / Lieber, 2014).

Το διεθνές σύστημα στα μέσα της δεύτερης δεκαετίας του 21ου αιώνα χαρακτηρίζεται από μονοπολικότητα ως προς το πρώτο επίπεδο, αυτό της μίας ηγεμονικής δύναμης παγκόσμιας εμβέλειας, και από πολυπολικότητα ως προς το δεύτερο επίπεδο, αυτό των πολλών περιφερειακών δυνάμεων. Υπάρχει, δηλαδή, μία ισχυρή ηγεμονική δύναμη (ΗΠΑ), που έχει τη δυνατότητα προβολής ισχύος σε όλα τα μήκη και πλάτη του πλανήτη. Παράλληλα με αυτήν, υπάρχουν άλλες ηγεμονικές δυνάμεις που μπορούν να προβάλουν ισχύ μόνο στην περιφέρειά τους (Bremmer, 2015). Η πρωτοκαθεδρία των ΗΠΑ στις διεθνείς υποθέσεις επιβεβαιώνεται τόσο από τη δυνατότητά τους για στρατιωτικές επεμβάσεις ή απειλές για πραγμάτωση τέτοιων σε όλο σχεδόν τον πλανήτη, όσο και από την ισχυρή επιρροή που έχουν στην παγκόσμια πολιτική οικονομία (Oatley, 2015). Παρατηρούμε, δηλαδή, τη δυνατότητα προβολής ισχύος σε πλανητικό επίπεδο από πλευράς ΗΠΑ την οποία δεν έχουν άλλα κράτη. Παρά τη μοναδικότητα των ΗΠΑ ως προς αυτή τη δυνατότητα παρατηρείται κορεσμός της αμερικανικής ισχύος, αλλά και δυστοκία στην αντιμετώπιση παγκόσμιων προκλήσεων όπως η τρομοκρατία (Kelley, 2012). Οι άλλες μεγάλες δυνάμεις, που δεν είναι ηγεμόνες με δυνατότητα προβολής παγκόσμιας ισχύος όπως οι ΗΠΑ, είναι περιφερειακοί ηγεμόνες με κάποιες από αυτές να επιδιώκουν να καταστούν πλανητικές δυνάμεις. Έτσι, σε συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές του πλανήτη, παρατηρούμε να υπάρχουν ισχυρά

² Υπό το καθεστώς του διπολικού διεθνούς συστήματος υπήρχε κι ένας άλλος τρίτος πόλος που προσδιοριζόταν ως το Κίνημα των Αδέσμευτων αλλά υπήρχε και το φαινόμενο της μη δέσμευσης που εκφράστηκε κυρίως με τις σχέσεις ΕΣΣΔ-Κίνας ακόμα και σε αυτές μεταξύ ΗΠΑ-Γαλλίας. Περισσότερα για αυτά βλ. Σπυρόπουλος (2010: 287-309).

κράτη ως περιφερειακές δυνάμεις, όπως η Κίνα, η Ινδία, η Ρωσία, η Βραζιλία, αλλά και ευρωπαϊκές δυνάμεις, όπως η Γερμανία. Οι περιφερειακές δυνάμεις δεν αποκλείεται σε σύντομο χρονικό διάστημα να ανταγωνιστούν το μοναδικό παγκόσμιο ηγεμόνα και να μετατρέψουν το διεθνές σύστημα σε πολυπολικό, ως προς την κατανομή ισχύος, σύστημα (Layne, 2006β).

Καθώς τα μη ισορροπημένα πολυπολικά συστήματα λόγω της παρουσίας δυνητικών ηγεμόνων, καθώς και άλλων δυνάμεων που επιδιώκουν να τους αμφισβητήσουν, είναι τα πλέον επιρρεπή σε σύγκρουση (Mearsheimer, 2006: 734), εικάζουμε ότι στο άμεσο μέλλον θα εντατικοποιηθεί ο ανταγωνισμός και η σύγκρουση για ισχύ μεταξύ μεγάλων περιφερειακών δυνάμεων, αλλά και μεταξύ ηγεμονικών δυνάμεων και άλλων κρατών στην περιφέρειά τους. Έτσι, μια ανερχόμενη Κίνα που θα επιδιώξει να ανταγωνιστεί τις ΗΠΑ, για να αμφισβητήσει την πρωτοκαθεδρία τους και να γίνει ηγεμόνας παγκόσμιας εμβέλειας, θα γίνει περισσότερο επιθετική, γεγονός που θα οδηγήσει σε σύγκρουση μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων (Mearsheimer, 2006: 771).³ Ο χαρακτήρας αυτής της σύγκρουσης δεν θα ήταν απαραίτητα έντονος στρατιωτικά, να οδηγούσε δηλαδή στη χρήση πυρηνικών όπλων, λόγω της ορθολογιστικής συμπεριφοράς των κρατών.⁴ Σίγουρα, όμως, θα αφορά στον οικονομικό ανταγωνισμό για επιρροή στους διεθνείς οικονομικούς οργανισμούς και, σε ορισμένο βαθμό, στον καθορισμό διαφιλονικούμενων περιοχών με τη χρήση συμβατικών όπλων αναφορικά με την ηγεμονία σε περιφερειακό επίπεδο.

Επιπρόσθετα, ως βασικό χαρακτηριστικό του σύγχρονου διεθνούς συστήματος παρατηρούμε ότι πολλές περιοχές του πλανήτη χαρακτηρίζονται από αστάθεια για διάφορους λόγους. Παραδείγματος χάρη, για λόγους κρίσεων, όπως η συριακή και η ισραηλινό-παλαιστινιακή, λόγω της διαμάχης κρατών για διαφιλονικούμενες περιοχές στα σύνορά τους, όπως μεταξύ Ινδίας και Κίνας ή Κίνας και Ιαπωνίας, λόγω εμφύλιων πολέμων, όπως ο εμφύλιος στην Ουκρανία ή εξαιτίας της ύπαρξης ασταθών κρατών, όπως το Ιράκ και το Αφγανιστάν (Haass, 2017). Επίσης, σε πολλά μέρη του πλανήτη υπάρχουν αποσχιστικά κινήματα και αλυτρωτισμοί που αναδεικνύουν την πρόθεση πολιτικών ομάδων να αμφισβητήσουν το υφιστάμενο status quo και να το μεταβάλουν προς όφελός τους (Παπασωτηρίου, 2008: 79), όπως τα κινήματα των

³ Για τη συζήτηση που αφορά στην αντίδραση της Κίνας ως ανερχόμενης δύναμης του διεθνούς συστήματος και το πώς θα αντιδράσει σε σχέση με τις ΗΠΑ, δηλαδή αν θα έχει μία περιορισμένη εμπλοκή στις διεθνείς υποθέσεις ως απλώς ιδεολογικός ανταγωνιστής των δυτικών κρατών ή θα αμφισβητήσει και στρατιωτικά την πρωτοκαθεδρία τους, βλ. Shambaugh (1996), Lampton (2013) και Zhao (2017).

⁴ Για την ορθολογιστική συμπεριφορά των κρατών στη διεθνή πολιτική βλ. Allison και Zelikow (2006: 33-83).

Κούρδων και των Τσετσένων ή πρόσφατα των Καταλανών στην Ισπανία. Τα κινήματα αυτά βρίσκουν υποστήριξη από τις μεγάλες δυνάμεις όταν οι επιδιώξεις τους ταυτίζονται με την επιδίωξη των μεγάλων δυνάμεων να αποσταθεροποιήσουν κυβερνήσεις που δεν πρόσκεινται προς αυτές ή όταν αυτά μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως εργαλεία για πολιτικό, οικονομικό και ενεργειακό έλεγχο περιοχών, όπως η Μέση Ανατολή, ο Καύκασος και η Κεντρική Αφρική.

Στις περιπτώσεις των διεθνών κρίσεων, των εμφύλιων πολέμων και σε αυτές των ασταθών ή αποτυχημένων κρατών, ο παρεμβατικός ρόλος των μεγάλων δυνάμεων στα εσωτερικά των ασθενέστερων κρατών, συχνά υπό το πρόσχημα των ανθρωπιστικών επεμβάσεων, είναι έντονος γιατί μέσω αυτού επιδιώκουν να ελέγχουν τις κυβερνήσεις για την εξυπηρέτηση των ηγεμονικών τους συμφερόντων (Ιατρίδης, 2008: 106 / Heywood, 2013: 505-545). Η συγκεκριμένη πρακτική των μεγάλων δυνάμεων αφορά στην προσπάθειά τους να διατηρήσουν τον έλεγχο στα κράτη αυτά, ενώ ταυτόχρονα αποκλείουν την επιρροή άλλων μεγάλων δυνάμεων. Η ισχυρή όμως παρεμβατική τους δράση δημιουργεί ερωτήματα αναφορικά με το ρόλο που διαδραματίζει ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ). Σε πολλές περιπτώσεις στο πρόσφατο παρελθόν οι μεγάλες δυνάμεις, κυρίως οι ΗΠΑ, παραμέρισαν τον ΟΗΕ και το Συμβούλιο Ασφαλείας και προχώρησαν σε επεμβάσεις, παραβιάζοντας την κυριαρχία ανεξάρτητων κρατών, με πρόσχημα την υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Roth, 2005). Παρατηρούμε, επομένως, ότι οι μεγάλες δυνάμεις δεν διστάζουν να παρακάμπτουν το διεθνές δίκαιο όταν αυτό κρίνουν πως εξυπηρετεί το ηγεμονικό συμφέρον τους, παρά τις κατά καιρούς αντίθετες ρητορικές δηλώσεις τους.

Σε ένα ανταγωνιστικό διεθνές σύστημα, όπως είναι το σύγχρονο, βασικό εργαλείο επίτευξης των κρατικών στόχων είναι η κρατική ισχύς την οποία οι μεγάλες δυνάμεις επιδιώκουν συνεχώς να μεγεθύνουν (Mearsheimer, 2006: 77). Ο στρατιωτικός συντελεστής ισχύος καθίσταται ο κρισιμότερος για τα κράτη, καθώς η στρατιωτική ισχύς καθορίζει αρχικά την αποτελεσματικότητα της πολιτικής πίεσης που ασκεί μία κρατική δύναμη σε μία άλλη και, στην έσχατη περίπτωση, την έκβαση μιας πολεμικής αναμέτρησης όταν οι συγκυρίες την επιβάλλουν. Η στρατιωτική ισχύς των κρατών μπορεί να μετρηθεί με το ύψος των στρατιωτικών δαπανών τους. Παρατηρούμε ότι το ύψος των αμυντικών δαπανών αυξάνει ιδιαίτερα στις ΗΠΑ και την Κίνα, καθώς και σε άλλες μεγάλες δυνάμεις όπως η Ρωσία και η Ινδία.⁵ Ο βαθμός της δαπάνης για

⁵ Για τις εξοπλιστικές δαπάνες των κρατών βλ. στο The International Institute for Strategic Studies (2015).

στρατιωτικούς εξοπλισμούς φανερώνει αφενός μεν το βαθμό της στρατιωτικής ισχύος ενός κράτους, αφετέρου δε το διαχρονικό ανταγωνισμό μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων και το διαρκή φόβο για τη στρατιωτική ισχύ των άλλων κρατών. Βέβαια, η στρατιωτική ισχύς είναι άμεσα συνδεδεμένη με την οικονομική, και τα δύο με την εθνική ασφάλεια (Dumas, 1990). Τα κράτη με ανεπτυγμένη οικονομία, υψηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης και υψηλό ΑΕΠ, μπορούν να σηκώσουν τα μεγάλα βάρη των στρατιωτικών εξοπλισμών, ιδιαίτερα των αναγκών που προβάλλει η τεχνολογία και τα προηγμένα οπικά συστήματα. Η εθνική οικονομία είναι συμπληρωματικός συντελεστής της στρατιωτικής ισχύος.

Η ισχύς ενός κράτους δεν συναρτάται μόνο από τη στρατιωτική του ικανότητα, αλλά και από άλλους παράγοντες. Η οικονομική δύναμη, που εξασφαλίζει την εξάρτηση οικονομικά ασθενέστερων κρατών, η διπλωματική επιρροή και η πολιτική πειθώ, αλλά και η έλξη που προκαλείται από τον τρόπο άσκησης της εξωτερικής πολιτικής, είναι ορισμένες εξ' αυτών. Οι παράγοντες αυτοί αποτελούν «ήπια ισχύ» (Nye, 2005: 5-6).⁶ Πέρα από την παραδοσιακή ηγεμονική δύναμη των ΗΠΑ, παρατηρούμε σήμερα κι άλλα κράτη να χρησιμοποιούν ήπια ισχύ, όπως η Ρωσία, η Κίνα και η Ινδία, σε σχέση με τα άλλα κράτη της περιφέρειάς τους και ειδικά με τα κράτη που έχουν έντονη οικονομική και εμπορική αλληλεξάρτηση, αλλά και ιστορικούς και πολιτισμικούς δεσμούς. Η οικονομική επιρροή εκφράζεται με τις προσπάθειες περιφερειοποίησης, δηλαδή τη δημιουργία ενιαίων αγορών σε μια γεωγραφική περιοχή που γειτνιάζει με το ηγεμονικό κράτος που επιδιώκει να την επιβάλει και να την ελέγχει. Σήμερα, παρατηρούμε ότι το φαινόμενο της περιφερειοποίησης εντείνεται με τα ισχυρά κράτη που ηγεμονεύουν στην περιφέρειά τους να επιβάλλουν μια οικονομική ηγεμονία.⁷ Ενδεικτικές από την άποψη αυτή είναι οι περιπτώσεις της Ινδίας, που ηγείται της Ένωσης Συνεργασίας της Νότιας Ασίας (South Asian Association for Regional Cooperation), της Βραζιλίας, που έχει έντονη επιρροή στη Κοινή Αγορά του Νότου (Mercosur), της Κίνας, που ηγείται της Ασιατικής Επενδυτικής Τράπεζας Υποδομών (Asia Infrastructure Investment Bank), της Ρωσίας, που ηγείται της Ευρασιατικής Οικονομικής Ένωσης (Eurasian Economic Union) και του Οργανισμού Συνθήκης Συλλογικής Ασφαλείας (Collective Security Treaty Organization), της Γερμανίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) και της Κίνας μαζί με τη Ρωσία, που ηγούνται του

⁶ Επιπρόσθετα και αναλυτικότερα για την έννοια της ήπιας ισχύος πέραν του έργου του Nye (2005) βλ. ενδεικτικά Matlary (2006), Hunter (2009) και Kroenig κ. ά. (2010).

⁷ Για την έννοια της περιφερειοποίησης και την πρακτική της στη διεθνή πολιτική βλ. Gamble και Payne (1996).

Οργανισμού Συνεργασίας της Σαγκάης (Shanghai Cooperation Organization), με σκοπό την άσκηση επιρροής στην Κεντρική Ασία.⁸ Επιπρόσθετα, παρατηρούμε και ανταγωνισμούς μεταξύ περιφερειών, κυρίως οικονομικού χαρακτήρα.

3.2. Η θέση των ΗΠΑ στο σύγχρονο διεθνές σύστημα

Ο ηγεμονικός ρόλος των ΗΠΑ στο σύγχρονο διεθνές σύστημα επιβεβαιώνεται από το ότι η υπεροχή τους σε υλικούς συντελεστές ισχύος έναντι των άλλων παικτών του διεθνούς συστήματος αυξήθηκε τις δεκαετίες που ακολούθησαν τον Ψυχρό Πόλεμο και διατηρείται μέχρι σήμερα (Walt, 2005: 32). Οι ΗΠΑ έχουν τη δυνατότητα επιχειρησιακής στρατιωτικής δράσης σε όλες σχεδόν τις περιφέρειες του πλανήτη, γεγονός που φανερώνει την υπεροχή ισχύος έναντι των άλλων κρατών σε ό,τι αφορά στον παγκόσμιο ανταγωνισμό ισχύος. Ένα άλλο στοιχείο αποδεικτικό της αμερικανικής πρωτοκαθεδρίας είναι ότι δαπανούν για στρατιωτικούς εξοπλισμούς το 55% των παγκόσμιων δαπανών για άμυνα, δηλαδή περισσότερο από ό,τι όλα τα άλλα κράτη μαζί (The International Institute for Strategic Studies, 2015). Ακόμη, δύο άλλα στοιχεία που επιβεβαιώνουν την ηγεμονική θέση τους στις διεθνείς υποθέσεις είναι, πρώτον, η υπεροχή τους σε στρατιωτική τεχνολογία και οι συνεχείς σχετικές επενδύσεις τους και, δεύτερον, ο σημαντικός ρόλος του δολαρίου ως διεθνούς αποταμιευτικού νομίσματος (Stokes, 2014), παρά τις πρόσφατες νομισματικές αντιπαραθέσεις και την αυξανόμενη επιρροή των κινέζικών επενδύσεων στις ΗΠΑ (Ferguson και Schularick, 2009).

Διαδραματίζοντας ρόλο «χωροφύλακα του κόσμου» οι ΗΠΑ παρεμβαίνουν τις τελευταίες δεκαετίες σε διάφορα σημεία του πλανήτη. Οι επεμβάσεις στο Ιράκ το 1991 και το 2003, στη Γιουγκοσλαβία το 1999 -λόγω και της ανικανότητας των Ευρωπαίων να διαχειριστούν το ζήτημα του εκεί εμφυλίου-, στο Αφγανιστάν το 2001 και, προσφάτως, στη Λιβύη, και μάλιστα αγνοώντας το θέμα της νομιμοποίησής τους, επιβεβαιώνουν την ισχύ και πρωτοκαθεδρία τους στις παγκόσμιες υποθέσεις (Heywood, 2013: 383). Οι επεμβάσεις αυτές ήταν αποτέλεσμα έλλειψης ανταγωνισμού και αμφισβήτησης της αμερικανικής ισχύος μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης. Η επεμβατικότητα των ΗΠΑ συνεχίζει ως ένα βαθμό να υφίσταται, τουλάχιστον εκεί που δεν θίγονται συμφέροντα άλλων ανερχόμενων μεγάλων δυνάμεων, όπως η Κίνα και η Ρω-

⁸ Περισσότερα για τις συγκεκριμένες περιφερειακές ενώσεις βλ. Best και Christiansen (2009).

σία. Για παράδειγμα, η στάση των ΗΠΑ σε σχέση με το Χονγκ Κονγκ είναι μετριοπαθής συγκριτικά με τις επεμβάσεις τους στα κράτη της Μέσης Ανατολής. Ακόμη, στη Λατινική Αμερική ο αμερικανικός επεμβατισμός έχει αντικατασταθεί από τη βραζιλιάνικη επιρροή (Brands, 2011: 42). Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι οι ΗΠΑ συνεχίζουν να ηγεμονεύουν σε ένα φιλελεύθερο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα, όπου η ηγεμονική σταθερότητα που προσφέρουν σε αυτό αποφέρει οφέλη στο αμερικανικό κράτος (Cohn, 2009: 113-122).⁹ Η παγκόσμια οικονομική ηγεμονία τους, όμως, αμφισβητείται εδώ και μερικά χρόνια από την Κίνα η οποία τις ανταγωνίζεται επί ίσοις όροις.¹⁰ Καθώς κύρια επιδίωξη των ΗΠΑ είναι η διεθνής σταθερότητα που διασφαλίζει τα ηγεμονικά κεκτημένα τους, τόσο πολιτικού όσο και οικονομικού χαρακτήρα, θα αντιδράσουν σε όποια προσπάθεια άλλης ανερχόμενης δύναμης επιδιώξει να τα αμφισβητήσει.

4. ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΙΣΧΥΟΣ ΣΤΗ ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΑΣΙΑ

Δεδομένου ότι ο κύριος ανταγωνιστής των ΗΠΑ είναι η Κίνα, τουλάχιστον σε περιφερειακό επίπεδο, το επίκεντρο του παγκόσμιου ενδιαφέροντος αναφορικά με το διεθνή καταμερισμό ισχύος έχει μεταφερθεί τα τελευταία χρόνια στη νοτιοανατολική Ασία. Στην περιφέρεια αυτή παρατηρείται η ανάδυση δύο πραγματικά μεγάλων κρατικών δυνάμεων, με όλο και περισσότερο αυξανόμενους συντελεστές -οικονομικής πρωτίστως και, δευτερευόντως, στρατιωτικής-ισχύος. Τόσο η Κίνα, όσο και η Ινδία, αυξάνουν τη γεωστρατηγική επιρροή στην περιφέρειά τους, καθώς η στρατιωτική και, κυρίως, η οικονομική ισχύς τους αυξάνεται διαρκώς (Santos-Paulino και Wan, 2010). Εάν στις δυνάμεις αυτές προσθέσει κανείς και την Ιαπωνία, που παραμένει υπολογίσιμη δύναμη στην ανατολική Ασία, κυρίως σε οικονομικό επίπεδο, τότε οι συσχετισμοί ισχύος σε αυτή την περιφέρεια περιπλέκονται σε μεγάλο βαθμό.

Ωστόσο, παρά τις ανταγωνιστικές σχέσεις των κρατών στην νοτιοανατολική Ασία υφίστανται στοιχεία μεταξύ τους συνεργασίας και αλληλεξάρτησης, κυρίως σε οικονομικά και εμπορικά ζητήματα. Συντρέχουν, επίσης, ζητήματα ρύθμισης διεθνών κανονιστικών πλαισίων (Kahler, 2013: 716) και η κοινή αντιμετώπιση ζητημάτων ασφαλείας, όπως η τρομοκρατία, ο φονταμενταλι-

⁹ Για τη θεωρία της ηγεμονικής σταθερότητας και την περιπτώσιολογική μελέτη της σύγχρονης αμερικανικής οικονομικής ηγεμονίας βλ. Kindleberger (1973) και Gilpin (1987).

¹⁰ Για τον κυοφορούμενο εδώ και μερικά χρόνια αμερικανοσινικό οικονομικό ανταγωνισμό βλ. Friedberg (2005).

σμός και το οικονομικό έγκλημα. Θέματα, δηλαδή, που χρήζουν συνεννόησης μεταξύ των ισχυρότερων δυνάμεων του πλανήτη (Baylis, 2013: 337-339). Η περιφερειακή συνεργασία στην περιοχή, που εκφράζεται και με την κοινή συμμετοχή σε οργανισμούς όπου Κίνα και ΗΠΑ συνυπάρχουν, μπορεί να μην οδηγεί στην εξάλειψη της ανταγωνιστικής λογικής. Αποτελεί ωστόσο στοιχείο που χαρακτηρίζει τις σχέσεις των μεγάλων δυνάμεων και την πολυπλοκότητα των διακρατικών σχέσεων στην περιοχή.

Οι διενέξεις που ανακύπτουν στη νοτιοανατολική Ασία, όπως αυτές μεταξύ της Κίνας και της Ιαπωνίας για διαφιλονικούμενα νησιά (Su, 2005: 45-61), η αύξηση των απειλών της Βορείου Κορέας έναντι της Νοτίου Κορέας, των εδαφικών διαφορών της Ινδίας με τα γειτονικά της κράτη -όπως η Κίνα,¹¹ το Πακιστάν και το Νεπάλ¹²- και η αντιπαλότητα Κίνας και ΗΠΑ για την Ταϊβάν (Roy, 2000) καταδεικνύουν την κρισιμότητα του γεωγραφικού χώρου αναφορικά με τον παγκόσμιο καταμερισμό ισχύος και τους φόβους που ανακύπτουν για τη διεθνή ασφάλεια και σταθερότητα. Τα ζητήματα ασφαλείας στη νοτιοανατολική Ασία παραμένουν κρίσιμα αναφορικά με την εξέλιξή τους, καθώς το ξέσπασμα μιας ένοπλης σύγκρουσης στην οποία θα εμπλέκονται μεγάλες δυνάμεις, κάτοχοι πυρηνικών όπλων, δεν θα ήταν ένα απίθανο γεγονός.

Η οικονομική ανάπτυξη της Κίνας τις τελευταίες δεκαετίες της έχει δώσει τη δυνατότητα να μπορεί να προβάλλει ισχύ στην κεντρική και ανατολική Ασία και να επιχειρεί να ηγεμονεύσει στη συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή (Beeson, 2009). Η οικονομική της ενδυνάμωση της έδωσε την ικανότητα να δημιουργήσει οικονομική επιρροή έναντι άλλων κρατών στην περιφέρειά της, αλλά και να ανταγωνιστεί παραδοσιακές οικονομικές δυνάμεις. Επιπρόσθετα, η Κίνα αυξάνει και τις στρατιωτικές δαπάνες της, με αποτέλεσμα να διαθέτει ισχυρή πολεμική μηχανή, τουλάχιστον για να προστατέψει τα οικονομικά της συμφέροντα σε μια ευρύτερη της περιοχής της ακτίνα, αλλά και για να έχει στρατιωτικό έλεγχο της γεωγραφικής της περιφέρειας (Parello-Plesner και Duchâtel, 2015). Παράλληλα, παρατηρείται έντονος ενεργειακός ανταγωνισμός μεταξύ Κίνας και Ιαπωνίας, ακόμη και με επίκεντρο την Αφρική (Zhihai, 2013). Οι ενεργειακές ανάγκες μιας αναδυόμενης οικονομικά δύναμης είναι πολύ μεγάλες, με αποτέλεσμα η Κίνα να αναζητεί όλο και περισσότερο εναλλακτικές επιλογές για εισαγωγή ενέργειας, εστιάζοντας ιδιαίτερα στην κεντρική Ασία (Stang, 2014). Αυτό οδηγεί σε ανταγωνισμό με τις άλλες μεγάλες δυ-

¹¹ Για τις διασυνοριακές διαφορές μεταξύ Κίνας και Ινδίας βλ. Wasim (2010).

¹² Περισσότερα για τις διαφορές της Ινδίας με το Πακιστάν και το Νεπάλ, υπό το πρίσμα του στρατιωτικού τους ανταγωνισμού, βλ. αντίστοιχα Behuria και Kumar (2013) και Nayak (2013).

νάμεις. Σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, όσο περισσότερο η Κίνα θα επεκτείνεται πέραν της περιφέρειάς της για οικονομικούς, ενεργειακούς και στρατιωτικούς σκοπούς, αυτό θα οδηγεί σε ευρεία σύγκρουση με τις ΗΠΑ (Haddick, 2014 / Coker, 2015).

Εκτός από την Κίνα, η Ινδία αποτελεί μια άλλη ισχυρή δύναμη στη νότια Ασία με ουσιαστικό ρόλο στα τεκταινόμενα της περιφέρειάς της. Αποτελεί τη μεγαλύτερη δημοκρατία του πλανήτη, έχει μία ραγδαίως αναπτυσσόμενη οικονομία, τουλάχιστον αναφορικά με τον όγκο παραγωγής και το ΑΕΠ ως μέτρο σύγκρισης με άλλες δυνάμεις, και είναι κάτοχος πυρηνικών όπλων. Η Ινδία, ως αναδυόμενη οικονομική δύναμη, επιδιώκει να καταστεί οικονομικός ηγεμόνας στην περιφέρειά της ασκώντας επιρροή στα γειτονικά της κράτη και έλεγχο στις υποθέσεις που αφορούν τη νοτιοανατολική Ασία (Scott, 2007). Η υιοθέτηση, άλλωστε, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '90, του δόγματος «East Look Policy», που αφορά στην εστίαση του ενδιαφέροντος της ινδικής εξωτερικής πολιτικής στα κράτη που βρίσκονται στα ανατολικά της, φανερώνει τις βλέψεις της Ινδίας για οικονομική επιρροή σε αυτά (Naidu, 2004). Έτσι, παρατηρούμε ότι επιδιώκει να έχει κράτη δορυφόρους, που ο έλεγχός τους θα υποστηρίζει την εμπλοκή της στις υποθέσεις που αφορούν την περιφέρειά της. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι το Μπαγκλαντές και η Μιανμάρ, στα οποία η ινδική διείσδυση σε αυτά, κυρίως οικονομικού χαρακτήρα, τα έχει μετατρέψει σε κράτη με έντονη εξάρτηση από αυτήν. Η ινδική ηγεμονία επιδιώκεται κυρίως σε οικονομικό αρχικά επίπεδο, μέσω της πρακτικής της περιφερειοποίησης, που αφορά στη διείσδυση σε περιφερειακούς οργανισμούς τους οποίους θα μπορούσε να ελέγχει. Η επιδίωξη της Ινδίας να καταστεί ηγεμόνας στην περιφέρειά της θα οδηγήσει σε σύγκρουση με τους άλλους φιλόδοξους ηγεμόνες στην περιοχή, όπως είναι η Κίνα κατά κύριο λόγο. Επιπρόσθετα, η εξωτερική πολιτική της Ινδίας, που αφορά στην ανάπτυξη σχέσεων εξάρτησης με άλλα κράτη, δεν περιλαμβάνει μόνο τα κράτη που βρίσκονται ανατολικά της, αλλά πλέον και τα κράτη της Αφρικής (Cheru και Obi, 2010) γεγονός που φανερώνει τις προθέσεις της για έλεγχο ισχύος πέρα από τα στενά γεωγραφικά όρια της περιοχής της. Αν συνυπολογίσουμε το γεγονός των πολλών διασυνοριακών συγκρούσεων που έχει με τους γείτονές της,¹³ αλλά και την εντατικοποίηση στις τελευταίες δεκαετίες των σχέσεών της με τις ΗΠΑ, ιδιαίτερα για τα ζητήματα αντιμετώπισης του κινδύνου της

¹³ Συγκεκριμένα, οι συγκρούσεις της Ινδίας με την Κίνα που αφορούν διασυνοριακές διαφορές στα ινδικά κρατίδια Αρουντσάλ Πραντές και Τζάμου-Κασμίρ και στην κινεζική περιοχή Ακσάι Τσιν, καθώς και η σύγκρουση της Ινδίας με το Πακιστάν για τον έλεγχο των εδαφών του Κασμίρ. Βλ. περισσότερα στα Malone και Mukherjee (2010) και Ganguly (2013), αντίστοιχα.

ισλαμικής τρομοκρατίας, τότε δεν είναι απίθανο να παρατηρηθούν ισχυρές εντάσεις στη νότια Ασία βάσει του τριγώνου ΗΠΑ-Κίνα-Ινδία (Lal, 2006).

Μια κρίσιμη απειλή για τη σταθερότητα στην ανατολική Ασία είναι η Βόρειος Κορέα. Τα χαρακτηριστικά του αυταρχικού καθεστώτος, που έχουν συνέπειες και στις πρακτικές άσκησης της εξωτερικής του πολιτικής, εγκυμονούν κινδύνους αναφορικά με μη ορθολογικές κινήσεις του. Η κατοχή πυρηνικών όπλων από το βορειοκορεατικό καθεστώς αποτελεί απειλή για τις ΗΠΑ, αλλά και για άλλες χώρες στην ανατολική Ασία (Triplett, 2004) οι οποίες επιχειρούν να περιορίζουν τη δράση του και να απομονώσουν τη Βόρεια Κορέα κυρίως μέσω κυρώσεων (οικονομικό και ενεργειακό εμπάργκο). Εκτός, όμως, από την όποια στάση των ΗΠΑ, κρίσιμης σημασίας για την περιφερειακή ασφάλεια στην περιοχή είναι η διαμάχη μεταξύ Νότιας και Βόρειας Κορέας. Ιδιαίτερα οι δεδηλωμένες θέσεις της Βόρειας Κορέας σε σχέση με τη Νότια Κορέα φανερώνουν τον υψηλό κίνδυνο έκρηξης μιας συνοριακής διένεξης. Χαρακτηριστικό της κρισιμότητας της διαμάχης είναι και το γεγονός ότι στη Νότια Κορέα συνεχίζουν και σταθμεύουν αμερικανικές δυνάμεις έτοιμες να παράσχουν βοήθεια στη Νότια Κορέα εάν η τελευταία δεχθεί επίθεση από βορειοκορεατικά στρατεύματα (Bandow, 2015). Αντίστοιχα, παρατηρείται κινεζική στήριξη στο καθεστώς της Βορείου Κορέας, μολονότι στο τελευταίο διάστημα η Κίνα είναι ιδιαίτερα συγκρατημένη προς αυτό λόγω των οικονομικών της σχέσεων με τη Νότιο Κορέα (Dor, 2015). Το γεγονός αυτό, στη βαθύτερη προέκτασή του, είναι ένας ανταγωνισμός μεταξύ των ΗΠΑ και της Κίνας για την επικυριαρχία στην περιοχή. Η αναβίωση του ανταγωνισμού στην κορεατική χερσόνησο μεταξύ Κίνας και ΗΠΑ, με δυνητική εμπλοκή της Ρωσίας και της Ιαπωνίας, φανερώνει τις επικείμενες αναπροσαρμογές στην ισορροπία ισχύος της περιοχής.

Το κρίσιμο συμπέρασμα αναφορικά με τη μελλοντική ισορροπία ισχύος στη νοτιοανατολική Ασία είναι η κορύφωση του ανταγωνισμού μεταξύ ΗΠΑ και Κίνας. Όσο θα παρατηρείται αύξηση της κινεζικής ισχύος στα φλέγοντα εθνικά θέματα για αυτήν (την Ταϊβάν, την Κορέα και τη διαμάχη με την Ιαπωνία) τόσο θα παρατηρούμε την κινεζική ισχύ να αυξάνει σε βάρος της αμερικανικής. Παράλληλα, θα παρατηρούμε την αμερικανική ισχύ να επιδιώκει να διατηρεί τα ηγεμονικά της κεκτημένα. Επιπρόσθετα, η ανοδική πορεία ενός τρίτου παίκτη, εν προκειμένω της Ινδίας, κάνει συνθετότερη τη διαμάχη του ανταγωνισμού για ισχύ στην περιοχή. Η πληθώρα δυνάμει διακρατικών διαφορών για τα σύνορα, η μακρόχρονη αντιπαλότητα γειτονικών κρατών, η ύπαρξη αρκετών κρατών που είναι κάτοχοι πυρηνικών όπλων και η επιθυμία για ηγεμονία στην περιοχή από δύο τουλάχιστον μεγάλες δυνάμεις επαναβεβαιώνουν, πρώτον, την κρισιμότητα της νοτιοανατολικής Ασίας αναφορικά με

τα ζητήματα ασφάλειας και, δεύτερον, το γεγονός ότι ήδη αποτελεί το επίκεντρο του παγκόσμιου ανταγωνισμού ισχύος. Άλλωστε, η μορφή της ισορροπίας ισχύος στην περιοχή αλλάζει, με κυρίαρχο χαρακτηριστικό πλέον την εξισορρόπηση δυνάμεων και όχι την ηγεμονική επιβολή μιας μεγάλης δύναμης.

5. ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ ΙΣΧΥΟΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

Η ευρωπαϊκή ήπειρος βρίσκεται σε ιστορική καμπή. Τα ευρωπαϊκά κράτη παρουσιάζονται ανίσχυρα όσο ποτέ άλλοτε να διαδραματίσουν πρωτεύοντα ρόλο στη διεθνή πολιτική, ρόλο τον οποίο είχαν έως και το 1945 (Brzezinski, 2016: 5). Τα πολλαπλά προβλήματα που συναντά η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, κυρίως οικονομικά, η επαναφορά της ρωσικής ισχύος στις ευρωπαϊκές υποθέσεις, κυρίως σε ζητήματα ενέργειας, η υποβάθμιση της ευρωπαϊκής ηπείρου από τον αμερικανικό παράγοντα αναφορικά με τις προτεραιότητες του τελευταίου για την παγκόσμια ισορροπία ισχύος, αποτελούν βασικές διαστάσεις αυτής της καμπής. Η οικονομική και στρατιωτική κηδεμονία των ΗΠΑ, που επιβλήθηκε με την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου, συνεχίζει ως ένα βαθμό να υφίσταται και σήμερα παρά το ότι έχει εκλείψει ο σοβιετικός κίνδυνος (Layne, 2006a). Στις συνθήκες αυτές, η συνέχιση της παρουσίας αμερικανικών στρατευμάτων στην Ευρώπη διατηρεί τη στρατιωτική ισορροπία ισχύος στην ευρωπαϊκή ήπειρο σε μία τάξη. Είναι, όμως, πλέον γεγονός ότι εδώ και δύο δεκαετίες το ενδιαφέρον για τη διεθνή ασφάλεια έχει μετατοπιστεί από την Ευρώπη προς τη νοτιοανατολική Ασία. Είναι άλλωστε ενδεικτικό ότι τα μεγάλα ευρωπαϊκά κράτη δεν έχουν πλέον ισχυρή ικανότητα προβολής ισχύος πέραν των ευρωπαϊκών συνόρων. Παράλληλα, ταλανίζονται από ενδοευρωπαϊκούς ανταγωνισμούς ισχύος στα πλαίσια της ΕΕ, καθώς και σε ζητήματα ενέργειας (Ηφαιστος, 1998). Είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμη και η πρόθεσή τους για ανάληψη στρατιωτικής δράσης κατά της τρομοκρατίας στη Συρία, κυρίως από την πλευρά της Γαλλίας, γίνεται υπό την προϋπόθεση της συνεπικουρίας των αμερικανικών στρατιωτικών δυνάμεων.

Η ισχυρή παρουσία του NATO στην Ευρώπη επισκιάζει όποια άλλη επιδίωξη για ανάληψη στρατιωτικής ηγεμονίας στην ήπειρο (Oswald, 2006: 57). Οι δηλώσεις Αμερικανών αξιωματούχων αναφορικά με την ανάγκη διατήρησης του NATO και το σημαντικό ρόλο που επιτελεί η παρουσία του στην Ευρώπη φανερώνουν την αποφασιστικότητα των ΗΠΑ να διατηρήσουν τα ηγεμονικά τους πρωτεία στην Ευρώπη, παρά το πολύ υψηλό για τις ΗΠΑ κόστος της διατήρησης των NATOϊκών στρατευμάτων σε αυτήν (Yost, 2000). Πρέπει όμως επιπρόσθετα να σημειωθεί ότι η παρουσία των αμερικανικών στρατευ-

μάτων στην Ευρώπη και η προβολή ισχύος από τον αμερικανικό παράγοντα αποθαρρύνουν ενδεχόμενες μελλοντικές ρωσικές αξιώσεις ισχύος στην ανατολική Ευρώπη. Εκτός, όμως, από το διεθνή ανταγωνισμό ισχύος στον οποίο εμπλέκεται στρατηγικά η ευρωπαϊκή ήπειρος, υφίσταται επίσης κι ένας ενδοευρωπαϊκός ανταγωνισμός, ιδιαίτερα όσον αφορά στα στρατηγικά ζητήματα, με το γαλλογερμανικό άξονα να βρίσκεται σε διαρκή αντιπαράθεση με τη Μεγάλη Βρετανία (Murphy, 2006). Ιδιαίτερα μετά την αποχώρηση της Μεγάλης Βρετανίας από την ΕΕ, οι ενδοευρωπαϊκές ισορροπίες ισχύος θα αλλάξουν, με μια τάση προς την αύξηση του ανταγωνισμού, τουλάχιστον μεταξύ γαλλογερμανικού άξονα και Μεγάλης Βρετανίας. Οι αδυναμίες της ΕΕ να ισχυροποιηθεί εσωτερικά, κυρίως πολιτικά, που θα είχε και επιπτώσεις στην κοινή ευρωπαϊκή άμυνα και ασφάλεια, διατηρούν σε ισχύ την κηδεμονία των ΗΠΑ. Η κηδεμονία αυτή συντηρείται και από την αδυναμία της ΕΕ να ανταγωνιστεί στην τεχνολογία και στην εκπαίδευση τις ΗΠΑ και την Ιαπωνία. Έτσι, οι πρωτοβουλίες στις στρατιωτικές υποθέσεις που αφορούν την Ευρώπη είναι στην αμερικανική πλευρά.

Αντίθετα, όμως, με το στρατιωτικό ανταγωνισμό, στον οικονομικό τομέα παρατηρείται μια προσπάθεια ενός γερμανικού ηγεμονισμού μέσα στο ίδιο το θεσμοποιημένο ευρωπαϊκό οικοδόμημα (Crawford, 2007). Η ανάδυση της Γερμανίας ως ηγεμονικής δύναμης μέσα στην ΕΕ όχι μόνο αμφισβητεί το χαρακτήρα της Ένωσης αναφορικά με τη συνεργασία και την αλληλεγγύη μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών, αλλά αυξάνει και τους φόβους για ένα νέο είδος γερμανικού ηγεμονισμού, κυρίως οικονομικού χαρακτήρα. Ο ηγεμονισμός αυτός εκφράζεται με την επιβολή οικονομικών πολιτικών λιτότητας στα κράτη μέλη που έχουν οικονομικά προβλήματα, όπως αυτά του Νότου (Καρανίκολος κ. α., 2013 / Κοτζιάς, 2013). Έτσι, η Γερμανία, λόγω οικονομική ισχύος, έχει δημιουργήσει καθεστώς ηγεμονίας στην ΕΕ (Κοτζιάς, 2013: 198-200), με τους Γάλλους ανίσχυρους να τους ανταγωνιστούν, αλλά και τους Βρετανούς εκτός, πλέον, του ευρωπαϊκού οικοδομήματος. Η αποχώρηση της Μεγάλης Βρετανίας από την ΕΕ καταδεικνύει τη διαχρονική βρετανική στάση αναφορικά με το χαρακτήρα της ευρωπαϊκής ενοποιητικής προοπτικής και, παράλληλα, τις στοχεύσεις των μεγάλων ευρωπαϊκών κρατών αναφορικά με τα ζητήματα ασφαλείας που κινούνται γύρω από το εθνικό τους συμφέρον και όχι ένα ενιαίο ευρωπαϊκό.

Ενδεικτικό της γερμανικής πρωτοκαθεδρίας στην Ευρώπη είναι η απουσία των δυο άλλων μεγάλων ευρωπαϊκών κρατών, της Γαλλίας και της Μεγάλης Βρετανίας, από τις εξελίξεις στην ευρωπαϊκή ενοποιητική διαδικασία, αλλά και η αδυναμία τους να διαδραματίσουν ουσιαστικό ρόλο στα τεκταινόμενα αναφορικά με την οικονομική κρίση στην ΕΕ. Στην περίπτωση της Γαλλίας,

αφενός τα οικονομικά προβλήματα που αντιμετωπίζει το γαλλικό κράτος και, αφετέρου, η αδυναμία ανταγωνισμού της Γερμανίας, αποτελούν τους κύριους λόγους περιορισμού της γαλλικής ισχύος (Taylor και Melander, 2014). Στην περίπτωση της Μεγάλης Βρετανίας, αφενός η αποχώρηση της από την ΕΕ και, αφετέρου, η έντονη εξάρτησή της από τις ΗΠΑ, την περιορίζει πλήρως από το να αναπτύξει αυτόνομα τις όποιες στρατηγικές πρωτοβουλίες έξω από τα σύνορά της, παρά μόνο υπό τη σκέπη της αμερικανοβρετανικής συνεργασίας. Ιδιαίτερα για τη Μεγάλη Βρετανία, μετά την απόφασή της για έξοδο από την ΕΕ καταδεικνύεται ότι ο βρετανικός παράγοντας έχει απολέσει οριστικά και πλήρως το δικαίωμα να έχει ουσιαστικό ρόλο στις ευρωπαϊκές υποθέσεις. Ο γερμανικός ηγεμονισμός μέσω των σκληρών οικονομικών μέτρων στα κράτη του Νότου ισχυροποιεί τον πρωτεύοντα ρόλο που έχει η Γερμανία στις υποθέσεις που αφορούν την Ένωση και, παράλληλα, εκτροχιάζει την πορεία της Ένωσης αναφορικά με τα πρωταρχικά αίτια δημιουργίας της (Heywood, 2013: 809-811). Παρ' όλα αυτά, η Γερμανία δεν έχει τα μεγέθη ισχύος για να επιβάλει μια συνολική ηγεμονία στην Ευρώπη, και απλώς επιχειρεί να επιβάλει μια οικονομική επικυριαρχία μέσα σε πλαίσια που δεν θα επηρέαζαν τα συμφέροντα των άλλων μεγάλων δυνάμεων εκτός Ευρώπης. Πρωτίστως, η Γερμανία δεν είναι ισχυρή στρατιωτική δύναμη και, ακόμη περισσότερο, η γερμανική ισχύς αποδυναμώνεται συντριπτικά με τη μη κατοχή πυρηνικών όπλων. Ακόμη, η Γερμανία δεν έχει την ιδεολογική πολιτική επιρροή, ούτε το μεγάλο πληθυσμό, αλλά ούτε και τη γεωγραφική έκταση ηπειρωτικής εμβέλειας που θα μπορούσαν να την καταστήσουν δύναμη απόλυτο ηγεμόνα της Ευρώπης.

Αντιθέτως, η Γαλλία, συγκριτικά με τη Γερμανία, συνεχίζει να επιδεικνύει σε κάποιο βαθμό τη στρατιωτική της δύναμη, όπως με την αποστολή Σεργάλ στο Μάλι,¹⁴ καθώς και με τους πρόσφατους βομβαρδισμούς στη Συρία ενάντια στον ISIS. Τα τρομοκρατικά χτυπήματα στο Παρίσι έχουν οδηγήσει τη Γαλλία στο να λάβει πρωτοβουλίες για την ασφάλεια της Ευρώπης επιδιώκοντας την ενδυνάμωση των εξωτερικών συνόρων της Ζώνης του Σένγκεν, την επανατοποθέτηση ελέγχων στα ενδοευρωπαϊκά σύνορα και τη δημιουργία διεθνούς συνασπισμού για την αντιμετώπιση του Ισλαμικού Χαλιφάτου (Beckhusen, 2015). Η απόφαση για προσωρινή μη τήρηση του συμφώνου σταθερότητας που αφορά τους χρηματοοικονομικούς στόχους για κάθε μέλος της Ευρωζώνης, με στόχο τη ραγδαία αύξηση των στρατιωτικών δαπανών της Γαλλίας για την ολοκληρωτική ήττα των τζιχαντιστών στη Συρία, φανερώνει την προτεραιότητα της γαλλικής εξωτερικής πολιτικής. Σε κάθε περίπτωση,

¹⁴ Περισσότερα για την παρουσία των γαλλικών στρατευμάτων στο Μάλι βλ. Shurkin (2014).

όμως, χωρίς τη (στρατιωτική, κυρίως,) συνδρομή των ΗΠΑ η Γαλλία δεν μπορεί να δράσει ανεξάρτητα, ένδειξη του γεγονότος ότι η ευρωπαϊκή ισχύς είναι περιορισμένης εμβέλειας και υπό την ηγεμονία των ΗΠΑ.

Ένας άλλος παραδοσιακός πόλος ισχύος στις ευρωπαϊκές υποθέσεις είναι η Ρωσία. Μετά την παρακμή από την πτώση της ΕΣΣΔ, η παρουσία του ρωσικού παράγοντα στις ευρωπαϊκές, αλλά και στις διεθνείς υποθέσεις, γίνεται αργά αλλά σταθερά αισθητή, παρά τα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα που αντιμετωπίζει το ρωσικό κράτος (Stent, 2000). Έτσι, παρατηρούμε τη Ρωσία να επιδιώκει να διαδραματίσει σημαίνοντα ρόλο στις ευρωπαϊκές τουλάχιστον γεωστρατηγικές ανακατανομές, καθώς συνεχίζει να αποτελεί σημαντικό παίκτη του διεθνούς συστήματος. Δεδομένου ότι η ενέργεια είναι ένας σημαντικός πυλώνας ανταγωνισμού, η Ρωσία, ως πόλος τροφοδότησης της Ευρώπης με ενέργεια, δημιουργεί σε υψηλό βαθμό εξάρτηση των ανταγωνιστών της από αυτήν (Chyong και Tcheneva, 2015). Σε συνδυασμό με τη στρατιωτική ισχύ της και την κατοχή πυρηνικών όπλων, η Ρωσία αποτελεί μια ισχυρή, τουλάχιστον περιφερειακά, δύναμη.

Οι εξελίξεις της τελευταίας δεκαετίας δείχνουν ότι η Ρωσία βρίσκεται σε κατάσταση μετάβασης και επιδιώκει να διαδραματίσει πάλι έναν ηγεμονικό ρόλο στην περιοχή των κρατών που στο παρελθόν αποτελούσαν το σοβιετικό μπλοκ (Ambrosio, 2005). Η διακυβέρνηση Πούτιν έδωσε μεγάλη ώθηση στην οικονομική ισχυροποίηση της Ρωσίας και ανύψωσε το γόητρο του ρωσικού λαού. Οι επεμβάσεις των Ρώσων, τόσο στην κρίση της Συρίας πρόσφατα, όσο και στον εμφύλιο της Ουκρανίας πρωτύτερα, φανερώνουν ότι η Ρωσία επιδιώκει να επανακτήσει τα ηγεμονικά της συμφέροντα στις περιοχές αυτές. Η Ρωσία, επιπρόσθετα, εκμεταλλευόμενη τον ενεργειακό της πλούτο δημιουργεί στρατηγικές εξαρτήσεις προς τα ευρωπαϊκά κράτη, γεγονός που την ισχυροποιεί στην αρένα του ευρωπαϊκού, αλλά και του διεθνούς ανταγωνισμού (Cohen, 2007). Ένδειξη του γεγονότος αυτού είναι οι αμερικανικοί φόβοι από την καλλιέργεια μιας ρωσογερμανικής συνεργασίας στα ζητήματα ενέργειας. Παράλληλα, όμως, δεν πρέπει να παραγνωρίζονται οι αδυναμίες που έχει το ρωσικό κράτος και οι οποίες λειτουργούν ανασταλτικά για την ιδεολογική και πολιτική επιρροή της σύγχρονης Ρωσίας στις διεθνείς υποθέσεις. Αυτές αναφέρονται στην ανισοκατανομή του πλούτου στη ρωσική κοινωνία, με τις κοινωνικές αντιδράσεις που συνεπάγεται λόγω του οικονομικού χάσματος μεταξύ των κοινωνικών στρωμάτων, και τον υψηλό βαθμό ολοκληρωτισμού ως προς την άσκηση της εξουσίας από τη ρωσική κυβέρνηση, με έντονο αυταρχισμό στη διακυβέρνηση. Αυτά πλήττουν το κύρος της Ρωσίας στο εξωτερικό και λειτουργούν διαμετρικά αντίθετα με την προβολή ισχύος της Ρωσίας προς τρίτους.

Συμπερασματικά, σημειώνουμε ότι στην ευρωπαϊκή ήπειρο ο αμερικανικός παράγοντας στα στρατιωτικά ζητήματα συνεχίζει να έχει πρωτεύοντα ρόλο. Παρ' όλο που οι υποθέσεις της ευρωπαϊκής ηπείρου δεν είναι πρώτες στα ενδιαφέροντα των ΗΠΑ, οι τελευταίες συνεχίζουν ωστόσο να ασκούν την ηγεμονία τους, ιδιαίτερα στο στρατιωτικό τομέα. Ο αμερικανικός βραχίονας για την υπεράσπιση του αμερικανικού εθνικού συμφέροντος στις ευρωπαϊκές υποθέσεις είναι η Μεγάλη Βρετανία, η οποία διατηρεί μια περισσότερο ευρωατλαντική στάση και λιγότερο ευρωπαϊκή, στάση η οποία θα ενδυναμωθεί μετά και την αποχώρησή της από την ΕΕ. Η μόνη δύναμη στην ευρωπαϊκή ήπειρο που μπορεί να αμφισβητήσει τις ΗΠΑ είναι η Ρωσία και ενδείξεις της αμφισβήτησης αυτής είναι οι ρωσικές επεμβάσεις στην Ουκρανία και η γερμανορωσική προσέγγιση σε ενεργειακά ζητήματα. Με δεδομένο ότι οι ευρωπαϊκές υποθέσεις δεν είναι πλέον προτεραιότητα για το αμερικανικό στρατηγικό ενδιαφέρον, εάν υπάρξει μεγαλύτερη αστάθεια στην πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης και, παράλληλα, ενταθούν οι ρωσικές ηγεμονικές αξιώσεις, θα παρατηρηθεί αστάθεια στην ευρωπαϊκή ήπειρο με αλλαγές στην ισορροπία ισχύος. Σε αυτήν την περίπτωση οι ΗΠΑ θα αναγκαστούν να θέσουν εκ νέου τα ευρωπαϊκά ζητήματα στις στρατηγικές τους προτεραιότητες.

6. Η ΘΕΣΗ ΤΩΝ BRICS ΣΤΗ ΔΙΕΘΝΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Το χάσμα ανάπτυξης ανάμεσα στα πλούσια κράτη του Βορρά και στα αδύναμα κράτη του Νότου θα επιχειρήσουν να μειώσουν νέες συνεργατικές πολιτικές ανάμεσα σε αναδυόμενες δυνάμεις. Από την άποψη αυτή, μια σημαντική εξέλιξη στις διεθνείς υποθέσεις, που αφορά στην πρόθεση αμφισβήτησης της οικονομικής ηγεμονίας των ΗΠΑ και της πρωτοκαθεδρίας των πλούσιων κρατών του δυτικού κόσμου, είναι η ανάδυση νέων δυνάμεων, πέραν από τις παραδοσιακές δυτικές δυνάμεις, όπως ο συνασπισμός των κρατών BRICS, δηλαδή της Ρωσίας, της Κίνας, της Ινδίας, της Βραζιλίας και της Νοτίου Αφρικής (Kurchan, 2012). Είναι γεγονός ότι η συνεργασία σε οικονομικό επίπεδο των πέντε αυτών κρατών δημιούργησε μία ομάδα κρατικών δυνάμεων που ονομάζονται αναδυόμενες, η οποία θα μπορούσε να φανεί έντονα ανταγωνιστική στις ΗΠΑ και στην Ευρώπη όσον αφορά στη στρατηγική επιρροή σε οικονομικό και πολιτικό επίπεδο (Xing, 2014). Οι επίσημες συναντήσεις των ηγετών τους, που πραγματοποιούνται κάθε χρόνο σε διασκέψεις κορυφής, για να συntonίσουν τις πολιτικές τους, δίνουν το στίγμα της εντατικοποίησης της συνεργασίας με σκοπό να αμφισβητήσουν τον οικονομικό ηγεμονισμό των ΗΠΑ,

αλλά και να εδραιώσουν τη θέση της καθεμιάς στις διεθνείς υποθέσεις (Stuenkel, 2014).

Η ανοδική πορεία των κρατών BRICS στη διεθνή πολιτική είναι εμφανής. Χαρακτηριστικά της ιδιαίτερης επιρροής που έχουν ως σύνολο στη διεθνή πολιτική είναι ότι αποτελούν το 26% της επιφάνειας της γης, το 42% του πληθυσμού του πλανήτη, παράγουν το 20% του ΑΕΠ της παγκόσμιας παραγωγής, διεξάγουν το 15% του παγκόσμιου εμπορίου και κατέχουν το 75% των ξένων συναλλαγματικών αποθεμάτων του κόσμου.¹⁵ Τα κράτη BRICS έχουν επίσης εντατικοποιήσει το βαθμό των μεταξύ τους οικονομικών δραστηριοτήτων με αποτέλεσμα την αύξηση της οικονομικής τους επιρροής στο διεθνές οικονομικό σύστημα. Ενδεικτικό της ανοδικής οικονομικής πορείας των κρατών BRICS είναι και το γεγονός ότι θα ξεπεράσουν συνολικά την οικονομία των ΗΠΑ έως το 2018 (Flikke, 2012: 1). Κατά συνέπεια, και με δεδομένο ότι τα κράτη τείνουν να αυξάνουν τις φιλοδοξίες τους όταν αυξάνεται η ισχύς και η επιρροή τους, τα κράτη BRICS επιδιώκουν να αυξηθεί ο ρόλος τους στη διαδικασία λήψης αποφάσεων στους διεθνείς οργανισμούς, αμφισβητώντας παράλληλα την αμερικανική ηγεμονία σε αυτούς (Roberts, 2012).

Παρά την πρόσφατη κριτική ότι η ανάπτυξη στις αγορές των κρατών BRICS έχει επιβραδυνθεί και η μεταξύ τους οικονομική ολοκλήρωση είναι ανεπαρκής (Pant, 2013), οι χώρες BRICS έχουν αποκτήσει ήδη μεγάλη δύναμη στο διεθνές σύστημα γεγονός που τις κάνει να διεκδικούν περισσότερη επιρροή στο τραπέζι των παγκόσμιων οικονομικών διαπραγματεύσεων. Αυτό γίνεται επιτακτικό για τα κράτη BRICS εξαιτίας του γεγονότος ότι, αντίθετα με την οικονομική τους μεγέθυνση, η επιρροή τους στους διεθνείς οργανισμούς δεν έχει αυξηθεί και οι συλλογικές τους αναφορές και διεκδικήσεις δεν εισακούονται στους διεθνείς οικονομικούς οργανισμούς, όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, του οποίου ο επικεφαλής ορίζεται από τους Ευρωπαίους, της Παγκόσμιας Τράπεζας, της οποίας ο επικεφαλής ορίζεται από τις ΗΠΑ, και του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου, παρ' όλο που σε αυτόν ισχύει ο κανόνας «μία χώρα μία ψήφος».¹⁶ Επιπρόσθετα, σε πολιτικό επίπεδο, μόνο δύο από τις πέντε χώρες BRICS (Ρωσία και Κίνα) έχουν μόνιμες θέσεις στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, γεγονός που επιβεβαιώνει τον παραμερισμό τους από τη διαδικασία λήψης αποφάσεων για τη διεθνή διακυβέρνηση. Τα δεδομένα αυτά, όπως υποστηρίζουν τα κράτη BRICS, δείχνουν ότι, παρά το γεγονός ότι η δύναμή τους αυξάνει διαρκώς, κυρίως σε οικονομικούς όρους, παραγκωνί-

¹⁵ Για τα στοιχεία βλ. στο Peiding (2013).

¹⁶ Περισσότερα για τη λειτουργία του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου αλλά και την αμερικανική επιρροή σε αυτό βλ. Dreher και Jensen (2007).

ζονται από τα κράτη της Δύσης στη διαμόρφωση των εξελίξεων που αφορούν στη διεθνή πολιτική.

Μια επιπρόσθετη παράμετρος που φανερώνει την επιδίωξη των κρατών BRICS να διαδραματίσουν πρωτεύοντα ρόλο στη διεθνή πολιτική είναι το γεγονός ότι έχουν δημιουργήσει ισχυρούς πολιτικούς και οικονομικούς δεσμούς με τα υπόλοιπα κράτη της περιοχής τους¹⁷ και ηγούνται ή έχουν δραστικό υποστηρικτικό ρόλο στην περιφερειακή συνεργασία της περιοχής τους (Haibin, 2012: 1). Κατ' επέκταση, η περιφερειακή τους ενδυνάμωση τους επιτρέπει να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο σε υποθέσεις πέραν της περιφέρειάς τους, ο οποίος υποβοηθείται από τη δημιουργία κοινών μεταξύ τους διεθνών χρηματοπιστωτικών οργανισμών όπως η Νέα Τράπεζα Αναπτύξεως (Griffith-Jones, 2014 / Evaghorou, 2016). Ο ισχυρός τους ρόλος στο διεθνές σύστημα αναδεικνύεται, επίσης, από το γεγονός ότι η οικονομική τους δύναμη -ως ένα σύνολο συνεργαζόμενων κρατών- δημιουργεί εξαρτήσεις σε τρίτα κράτη με τη μορφή της διαπεριφερειακής συνεργασίας, εντείνοντας έτσι την επιρροή τους σε περιφερειακούς ή διεθνείς θεσμούς (Gilson, 2002). Προέκταση των οικονομικών τους επιρροών είναι και η πολιτικοστρατηγική επιρροή, καθώς αυτή στοχεύει στο να εξυπηρετήσει καλύτερα τις επιδιώξεις της εξωτερικής τους πολιτικής.

Πρέπει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι η συνεργασία των κρατών BRICS ενέχει και προβλήματα που δημιουργούν επιφυλάξεις αναφορικά με την προοπτική να ανταγωνιστούν την παγκόσμια ηγεμονία των ΗΠΑ (Pant, 2013). Αυτά αφορούν στον ήδη υπάρχοντα ανταγωνισμό μεταξύ τους, που μειώνει το συνεργατικό πλεονέκτημα, στη συσπείρωση όλων των άλλων οικονομιών με επικεφαλής τις ΗΠΑ, για να περιορίσουν τη δράση τους, στη μη ύπαρξη στρατιωτικού συμμαχικού σκέλους αντίστοιχου του NATO, που θα συμπλήρωνε την οικονομική συνεργασία, και στο ότι τα συνεργατικά πλαίσια που έχουν θέσει είναι ακόμη σε νηπιακή κατάσταση και μη ισχυρά θεσμοθετημένα. Επιπρόσθετα, οι ρυθμοί ανάπτυξης που παρουσίασαν την προηγούμενη δεκαετία δεν συνεχίζονται με τους ίδιους ρυθμούς, γεγονός που δημιουργεί επιφυλάξεις για τη μελλοντική οικονομική τους δύναμη. Κρίσιμο στοιχείο, τέλος, των επιφυλάξεων για τη δυναμική των BRICS είναι η (αν)αντιστοιχία μεταξύ της οικονομικής ισχύος που παράγουν και της έλλειψης πολιτικής επιρροής που παρουσιάζουν.

Συμπερασματικά, η δυναμική που αναπτύσσουν τα κράτη BRICS θα μπορούσε να τους δώσει τη δυνατότητα να ανταγωνιστούν σε διεθνές επίπεδο την

¹⁷ Ενδεικτικά αναφέρονται οι περιφερειακές οικονομικές συσπειρώσεις SADC και MERCOSUR. Περισσότερα για αυτές βλ. στο Fawcett και Hurrell (1995).

οικονομική υπεροχή των ΗΠΑ, της ΕΕ και της Ιαπωνίας, υπό την προϋπόθεση ότι ο μεταξύ τους συνασπισμός θα γίνει εντονότερα θεσμοθετημένος με κοινές πολιτικές και οικονομικές πρωτοβουλίες και ότι θα συνεχίζουν οι εθνικές τους οικονομίες να ισχυροποιούνται. Επιπρόσθετη προϋπόθεση, βέβαια, είναι να διατηρηθούν οι συνεργατικοί δεσμοί μεταξύ τους και να μην αναδειχθούν διακρατικοί ανταγωνισμοί ισχύος εντός της συνεργασίας τους. Την αμφισβήτηση της αμερικανικής ηγεμονίας από τα κράτη BRICS, που θα άλλαζε και τον παγκόσμιο συσχετισμό ισχύος, θα επικουρούσε η εξασθένηση της οικονομικής θέσης των ΗΠΑ, υπό το φως του τεράστιου δημοσιονομικού ελλείμματός τους, λόγω της ανάγκης να είναι ο χωροφύλακας στον πλανήτη μετά τη λήξη του Β' Παγκόσμιου Πολέμου.

7. ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΑΓΩΓΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΕΡΙΠΤΩΣΙΟΛΟΓΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

Εξετάζοντας την υπόθεση αναφορικά με τη δυνατότητα των αναδυόμενων δυνάμεων να αμφισβητήσουν την ηγεμονία των ΗΠΑ σε περιφερειακό ή και σε παγκόσμιο επίπεδο τα συμπεράσματα της ανάλυσης επαληθεύουν την ύπαρξη πρωτοβουλιών αμφισβήτησης της πρωτοκαθεδρίας τους στις διεθνές υποθέσεις, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά στο περιφερειακό επίπεδο. Ωστόσο, οι πρωτοβουλίες αυτές δεν είναι στο άμεσο μέλλον ικανές να μεταβάλουν σημαντικά την κατανομή ισχύος στο διεθνές σύστημα με αποτέλεσμα οι ΗΠΑ να συνεχίσουν να έχουν πρωτεύοντα ρόλο στις διεθνείς υποθέσεις -κυρίως τις στρατιωτικές. Παράλληλα, αναλύοντας τις τάσεις του διεθνούς συστήματος σήμερα και εξετάζοντας τη στρατηγική θέση των μεγάλων δυνάμεων στο εσωτερικό του μπορούμε να καταλήξουμε σε συμπεράσματα αναφορικά με τα χαρακτηριστικά της διεθνούς πολιτικής.

Πρώτον, το σύστημα των κυρίαρχων κρατών που έχουμε σήμερα ως μορφή οργάνωσης της διεθνούς κοινωνίας, κληρονόμος του βεσφαλιανού οργανωτικού μοντέλου (Bull, 2001), συνεχίζει να έχει ως ουσιαστικό χαρακτήρα την άναρχη μορφή του, χωρίς δηλαδή μια νομιμοποιητική αρχή πάνω από την εξουσία των κρατών και δη των μεγάλων δυνάμεων. Η ενίσχυση της κρατικής ανεξαρτησίας και κυριαρχίας των εθνικών κοινοτήτων ισχυροποιεί τη διεθνή αναρχία του διακρατικού συστήματος και διατηρεί τον ανταγωνιστικό χαρακτήρα στις σχέσεις των μεγάλων δυνάμεων. Κατά συνέπεια, τα κυρίαρχα ανεξάρτητα κράτη, ελλείψει μίας κεντρικής ρυθμιστικής εξουσίας, επιδιώκουν να εξασφαλίσουν τα εθνικά τους συμφέροντα από μόνα τους, δηλαδή υπό το καθεστώς της αυτοβοήθειας. Υπ' αυτό το καθεστώς, ο ανταγωνισμός μεταξύ των

μεγάλων δυνάμεων θα είναι διαρκής και αδιάκοπος. Ο ανταγωνισμός αυτός, στην έσχατη μορφή του, αφορά την επιβολή παγκόσμιας ηγεμονίας από δυνητικούς ηγεμόνες. Παράλληλα, όσο υφίστανται ανεξάρτητα κράτη σε κατάσταση αναρχίας, το διεθνές σύστημα θα συνεχίζει να έχει τη λειτουργία που έχει σήμερα και οι μεγάλες δυνάμεις θα συμπεριφέρονται κατά τον ίδιο τρόπο που παρουσιάστηκε παραπάνω. Τα χαρακτηριστικά αυτά θα συνεχίσουν να υπάρχουν για πολύ καιρό στο μέλλον, καθώς δεν διαβλέπουμε σημάδια αλλαγής στον τρόπο λειτουργίας του διακρατικού συστήματος.

Δεύτερον, κύριοι φορείς δράσης του διεθνούς συστήματος είναι τα κυρίαρχα κράτη, κυρίως οι μεγάλες δυνάμεις, που επιδιώκουν σχεδιασμό και υλοποίηση στρατηγικής για να εκπληρώσουν το εθνικό συμφέρον τους. Ιδιαίτερα οι μεγάλες δυνάμεις ενδιαφέρονται για τον παγκόσμιο καταμερισμό ισχύος και επιδιώκουν διαρκώς να μεταβάλουν την κατανομή ισχύος προς όφελός τους. Έτσι, το διεθνές σύστημα χαρακτηρίζεται από έντονο ανταγωνισμό μεταξύ μεγάλων δυνάμεων, όπως αυτός που παρατηρήσαμε μεταξύ ΗΠΑ και Κίνας στη νοτιοανατολική Ασία, στον οποίο ορισμένες επιδιώκουν να διατηρήσουν την ηγεμονία τους (ΗΠΑ) και άλλες να επιβάλουν μια νέα δική τους ηγεμονία στην περιφέρειά τους (Κίνα). Παράλληλα με τον ανταγωνισμό παρατηρούμε μεγάλες δυνάμεις να συμμαχούν ή και να συνεργάζονται έναντι άλλων συνασπισμών μεγάλων δυνάμεων. Άρα, συνεργατικές πρακτικές υφίστανται εκεί που υπάρχει ταύτιση συμφερόντων μεταξύ μεγάλων δυνάμεων, όπως η ομάδα των κρατών BRICS, χωρίς, όμως, ταυτόχρονα να αποκλείονται αντιπαλότητες μέσα στη συνεργασία. Έτσι, τα κράτη αναζητούν στρατηγικές ευκαιρίες και επιδιώκουν να αντιμετωπίσουν απειλές με στόχο να επωφεληθούν έναντι των άλλων κρατών στο διεθνές σύστημα. Με δεδομένο ότι οι παρατηρήσεις επιβεβαιώνουν ότι οι μεγάλες δυνάμεις διανύουν κύκλο ανόδου και πτώσης (Kennedy, 1987), μελλοντικά θα συνεχίσουμε να παρατηρούμε τις μεγάλες δυνάμεις να επιχειρούν να επιβάλουν ηγεμονία και, ακολούθως, να αμφισβητούνται από άλλες μεγάλες δυνάμεις.

Τρίτον, οι επιδιώξεις επιβολής ηγεμονίας από μεγάλες αναδυόμενες περιφερειακές δυνάμεις εμπεριέχουν την πρόθεσή τους να μεταβάλουν το υπάρχον status quo, ενώ αντίθετα ηγεμονικές δυνάμεις που έχουν την πρωτοκαθεδρία στις διεθνείς υποθέσεις και επωφελούνται από αυτήν επιθυμούν τη σταθερότητα και τη διατήρησή του. Ο αγώνας για αλλαγή του status quo από δυνητικούς ηγεμόνες μεταφράζεται σε μεταβολή της ισορροπίας ισχύος προς όφελός τους, που ουσιαστικά σημαίνει επιδίωξη να κερδίζουν, όλο και περισσότερο, ισχύ και οφέλη. Έτσι, παρατηρούμε ότι τα κράτη στο διεθνές σύστημα επιδιώκουν απόλυτα οφέλη μέσω της συνεργασίας και σχετικά, δηλαδή περισσότερο από ό,τι κερδίζουν τα αντίπαλα κράτη, στον μεταξύ τους ανταγωνι-

σμό. Τα κράτη, όμως, επιδιώκουν πρωτίστως τα σχετικά οφέλη, για χάρη των οποίων σε αρκετές περιπτώσεις θυσιάζουν τα όποια απόλυτα οφέλη κερδίζουν μέσα από τις συνεργατικές πολιτικές (Waltz, 2011: 252).¹⁸ Έτσι, η επιτυχία ενός κράτους κρίνεται από το πως μπορεί να διαμορφώσει προς όφελός του την ισορροπία ισχύος στην περιφέρειά του κι εάν έχει ουσιαστική στρατηγική για το σκοπό αυτό. Όσο υπάρχουν ανεξάρτητα κράτη σε ένα άναρχο διεθνές σύστημα θα παρατηρούμε αυτά να επιχειρούν να υλοποιήσουν στρατηγική που άλλοτε θα στέφεται με επιτυχία και άλλοτε θα αποτυγχάνει, με κριτήριο επιτυχίας την κατανόηση των επιταγών του τρόπου λειτουργίας του διεθνούς συστήματος.

Τέλος, σημειώνεται ότι η πολυπλοκότητα των διμερών και πολυμερών σχέσεων του σύγχρονου παγκόσμιου πολιτικού περιβάλλοντος είναι μια διεθνολογικώς αποδεκτή παρατήρηση. Η διαμόρφωση αυτού του πλέγματος σχέσεων απαιτεί ξεχωριστή και ιδιαίτερη στρατηγική για τους στρατηγικούς δρώντες του διεθνούς συστήματος. Η στρατηγική αυτή έχει στόχο να αποφέρει στα κράτη τα μέγιστα οφέλη και να περιορίσει το ενδεχόμενο κόστος. Η κρισιμότητα της κρατικής στρατηγικής για την εκπλήρωση των εθνικών συμφερόντων απορρέει από ένα σύνολο παραγόντων, όπως η ανάγκη επιδίωξης απόκτησης οφελών, η ανάγκη να γνωρίζουν οι κυβερνήσεις των κρατών τι συμβαίνει στο σύγχρονο πολιτικό περιβάλλον, η σημασία της πληροφορίας και, τέλος, η ισχύς που αποκτά ο κάτοχός της. Ειδικά στην περίπτωση της στρατηγικής των μεγάλων δυνάμεων, αυτή αφορά στην επιβολή ηγεμονίας πρώτα στην περιφέρειά τους και, ακολούθως, στην επιδίωξη ρόλου στις παγκόσμιες υποθέσεις. Η αέναη προσπάθεια των μεγάλων δυνάμεων να επιδιώκουν την ηγεμονία οδηγεί σε αλλαγές στην κατανομή ισχύος του διεθνούς συστήματος. Αυτές οι αλλαγές μπορούν να αναλύονται και να εξηγούνται, εν μέρει τουλάχιστον, από τη θεωρία του δομικού ρεαλισμού.

¹⁸ Περισσότερα για τη θεωρητική συζήτηση που αφορά στα σχετικά και απόλυτα οφέλη στις διεθνείς σχέσεις και το γιατί σύμφωνα με το δομικό ρεαλισμό τα κράτη επιδιώκουν τα σχετικά οφέλη συγκριτικά με τα απόλυτα βλ. στα Powell (1991) και Grieco κ. ά. (1993).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Allison, Graham και Philip Zelikow. 2006, *Η Κρίση της Κούβας: Η Ουσία της Απόφασης*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Baylis, John. 2013, Διεθνής και Παγκόσμια Ασφάλεια, στο *Η Παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής: Μια Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, John Baylis, Steve Smith και Patricia Owens, επιμ., 5η έκδοση, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, σσ. 320-340.
- Best, Edward και Thomas Christiansen. 2009, Περιφερειακή Οργάνωση στις Διεθνείς Υποθέσεις, στο *Η Παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής: Μια Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, John Baylis, Steve Smith και Patricia Owens, επιμ., 5η έκδοση, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, σσ. 590- 610.
- Bull, Hedley. 2001, *Η Αναρχική Κοινωνία: Μελέτη της Τάξης στην Παγκόσμια Πολιτική*, Αθήνα: Ποιότητα.
- Cohn, Theodore H. 2009, *Διεθνής Πολιτική Οικονομία: Θεωρία και Πράξη*, Αθήνα: Gutenberg.
- Gilpin, Robert. 2002, *Παγκόσμια Πολιτική Οικονομία: Η Διεθνής Οικονομική Τάξη*, Αθήνα: Ποιότητα.
- Gilpin, Robert. 2006, *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική*, 2η έκδοση, Αθήνα: Ποιότητα.
- Heywood, Andrew. 2013, *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική στην Παγκόσμια Εποχή*, Αθήνα: Κριτική.
- Mearsheimer, John J. 2006, *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, Αθήνα: Ποιότητα.
- Waltz, Kenneth N. 2011, *Θεωρία Διεθνούς Πολιτικής*, Αθήνα: Ποιότητα.
- Watson, Adam. 2006, *Η Εξέλιξη της Διεθνούς Κοινωνίας: Μια Ιστορική Συγκριτική Ανάλυση*, Αθήνα: Ποιότητα.
- Ήφαιστος, Παναγιώτης. 1998, *Η Στρατηγική και η Διπλωματία των Μεγάλων Ευρωπαϊκών Δυνάμεων*, Αθήνα: Ποιότητα.
- Ιατρίδης, Ο. Ιωάννης. 2008, *Ο Ψυχρός Πόλεμος και η Μεταψυχροπολεμική Περίοδος, στο Διεθνείς Σχέσεις: Σύγχρονη Θεματολογία και Προσεγγίσεις*, Δημήτρης Τριανταφύλλου, Κώστας Υφαντής και Ευάνθης Χατζηβασιλείου, επιμ. Αθήνα: Παπαζήσης, σσ. 88-110.
- Κοτζιάς, Νικόλαος. 2013, *Ελλάδα Αποικία Χρέους: Ευρωπαϊκή Αυτοκρατορία και Γερμανική Πρωτοκαθεδρία*, 3η έκδοση, Αθήνα: Πατάκης.
- Κουσκουβέλης, Ηλίας. 2004, *Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*, Αθήνα: Ποιότητα.

- Παπασωτηρίου, Χαράλαμπος. 2008, *Η Διεθνής Πολιτική στον 21ο Αιώνα*, Αθήνα: Ποιότητα.
- Πλατιάς, Αθανάσιος. 1999, *Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγική στον Θουκυδίδη*, Αθήνα: Εστία.
- Σπυρόπουλος, Γιώργος. 2010, *Διεθνείς Σχέσεις, Ρεαλιστική Προσέγγιση: Θεωρία και Πράξη*, Αθήνα: Ποιότητα.

Ξενόγλωσση

- Ambrosio, Thomas. 2005, *Challenging America's Global Preeminence: Russia's Quest for Multipolarity*, Farnham και Burlington: Ashgate.
- Bandow, Doug. 2011, *Why are U.S. troops still in Korea?*, <http://www.forbes.com/sites/dougbandow/2011/05/03/why-u-s-troops-still-in-korea/> accessed 18 November 2015.
- Beckhusen, Robert. 2015, *Get Ready, ISIS: France's Armed Forces Back a Lethal Punch*, <http://nationalinterest.org/blog/the-buzz/get-ready-isis-frances-armed-forces-pack-lethal-punch-14359> accessed 26 November 2015.
- Beeson, Mark. 2009, Hegemonic Transition in East Asia? The Dynamics of Chinese and American Power, *Review of International Studies* 35(1), pp. 95–112.
- Beeson, Mark και Nick Bisley, επιμ. 2013, *Issues in 21st Century World Politics*, second edition, Basingstoke και New York: Palgrave Macmillan.
- Behuria, Ashok K. και Sumita Kumar. 2013, The Army of Pakistan: Dominant by Default, στο *India's Neighbourhood: The Armies of South Asian*, Vishal Chandra, επιμ., New Delhi: Pentagon Press, pp. 121-144.
- Brands, Hal. 2011, Evaluating Brazilian Grand Strategy under Lula, *Comparative Strategy* 30(1), pp. 28-49.
- Bremmer, Ian. 2015, *Superpower: Three Choices for America's Role in the World*, New York: Portfolio Penguins.
- Brzezinski, Zbigniew. 2016, *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, New York: Basic Books.
- Cheru, Fantu. και Cyril Obi, επιμ. 2010, *The Rise of China and India in Africa*. London and New York: Zed Books.
- Chyong, Chi-Kong και Vessela Tcheneva. 2015, *Europe's Vulnerability on Russian Gas*, http://www.ecfr.eu/article/commentary_europes_vulnerability_on_russian_gas accessed 16 November 2015.

- Cohen, Ariel. 2007, Europe's Strategic Dependence on Russian Energy, *Backgrounder*, No. 2083, 5 November.
- Coker, Christopher. 2015, *The Improbable War: China, The United States and the Continuing Logic of Great Power Conflict*, New York: Oxford University Press.
- Crawford, Beverly. 2007, *Power and German Foreign Policy: Embedded Hegemony in Europe*, Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan.
- Dor, Alexander. 2015, *The North Korea's growing isolation*, <http://thediplomat.com/2015/09/north-koreas-growing-isolation/> accessed 16 November 2015.
- Dreher, Axel και Nathan M. Jensen. 2007, Independent Actor or Agent? An Empirical Analysis of the Impact of US Interests on International Monetary Fund Conditions, *Journal of Law and Economics* 50(1), pp. 105-124.
- Dumas, Lloyd J. 1990, Economic Power, Military Power, and National Security, *Journal of Economic Issues* 24(2), pp. 653-661.
- Evaghorou, Evaghoras L. 2016, BRICS States New Development Bank: Challenges and Controversies for the Global Political Economy System, *International Journal of Diplomacy and Economy* 3(1), pp. 59-74.
- Fawcett, Louise και Andrew Hurrell, επιμ. 1995, *Regionalism in World Politics: Regional Organization and International Order*, Oxford: Oxford University Press.
- Ferguson, Niall και Moritz Schularick. 2009, The End of Chimerica, *Working Paper 10-037*, Harvard Business School.
- Flikke, Geir. 2012, Russia – A BRIC State?, *Norwegian Institute of International Affairs*, Policy Brief 8.
- Friedberg, Aaron L. 2005, The Future of US-China Relations: Is conflict Inevitable?, *International Security* 30(2), pp. 7-45.
- Gamble, Andrew και Anthony Payne. 1996, *Regionalism and World Order*, Basingstoke: MacMillan Press.
- Ganguly, Sumit. 2013, *Conflict Unending: India-Pakistan Tensions Since 1947*, New York: Columbia University Press.
- Gilpin, Robert. 1987, *The Political Economy of International Relations*, Princeton: Princeton University Press.
- Gilson, Julie. 2002, *Asia Meets Europe: Interregionalism and the Asia-Europe Meeting*, Cheltenham and Northampton, MA: Edward Elgar Publishing.

- Grieco, Joseph Robert Powell και Duncan Snidal. 1993, The Relative-Gains Problem for International Cooperation, *American Political Science Review* 87(3), pp. 729-743.
- Griffith-Jones, Stephany. 2014, *A BRICS Development Bank: A dream coming true?*. United Nations Conference on Trade and Development: Discussion Papers, No. 215, New York: United Nations.
- Haass, Richard. 2017, *A World in Disarray: American Foreign Policy and the Crisis of the Old Order*, New York: Penguin Press.
- Haddick, Robert. 2014, *Fire on the Water: China, America, and the Future of the Pacific*, Annapolis: Naval Institute Press.
- Haibin, Niu. 2012, *BRICS in the Global Governance: A Progressive Force?*, <http://library.fes.de/pdf-files/iez/global/09048.pdf> accessed 15 November 2015.
- Hunter, Alan. 2009, Soft Power: China on the Global Stage, *The Chinese Journal of International Politics* 2(3), pp. 373-398.
- Hurrell, Andrew. 2007, *On Global Order: Power, Values, and the Constitution of International Society*, New York: Oxford University Press.
- James, Harold. 1996, *International Monetary Cooperation since Bretton Woods*, Washington, D.C.: International Monetary Fund.
- Kahler, Miles. 2013, Rising Powers and Global Governance: Negotiating Change in a Resilient Status Quo, *International Affairs* 89(3), pp. 711-729.
- Karanikolos, Marina, Philipa Mladovsky, Jonathn Cylus, Sarah Thomson, Sanjay Basu, David Stuckler, Johan P. Mackenbach και Martin McKee. 2013, Financial Crisis, Austerity, and Health in Europe, *The Lancet* 381(9874), pp. 1323-1331.
- Kelley, Christopher S. 2012, Rhetoric and Reality? Unilateralism and the Obama Administration, *Social Science Quarterly* 93(5), pp. 1146-1160.
- Kennedy, Paul. 1987, *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, New York: Random House.
- Kindleberger, Charles P. 1973, *The World in Depression, 1929-1939*, Berkeley: University of California Press.
- Kroening, Matthew, Melissa McAdam και Steve Weber. 2010, Taking Soft Power Seriously, *Comparative Strategy* 29(5), pp. 412-431.
- Kupchan, Charles A. 2012, *No One's World: The West, the Rising Rest, and the Coming Global Turn*, New York: Oxford University Press.
- Kurlantzick, Joshua. 2007, *Charm Offensive: How China's Soft Power is Transforming the World*, New Haven: Yale University Press.

- Lal, Rollie. 2006, *Understanding China and India: Security Implications for the United States and the World*, Westport and London: Praeger Security International.
- Lampton, David M. 2013, A New Type of Major-Power Relationship: Seeking a Durable Foundation for US–China Ties, *Asia Policy* 16(1), pp. 51-68.
- Layne, Christopher. 2006α, *The Peace of Illusions: American Grand Strategy from 1940 to the Present*, Ithaca: Cornell University Press.
- Layne, Christopher. 2006β, The Unipolar Illusion Revisited: The Coming End of the United States’ Unipolar Moment, *International Security* 31(2), pp. 7-41.
- Lieber, Robert J. 2014, The Rise of the BRICS and American Primacy, *International Politics* 51(2), pp. 137-154.
- Malone, David M. και Rohan Mukherjee. 2010, India and China: Conflict and Cooperation, *Survival* 52(1), pp. 137-158.
- Matlary, Janne Haaland. 2006, When Soft Power Turns Hard: Is an EU Strategic Culture Possible? *Security Dialogue* 37(1), pp. 105-121.
- Mearsheimer, John J. 1994-5, The False Promise of International Institutions, *International Security* 19 (3), pp. 5-49.
- Murphy, Alexander B. 2006, The Changing Face of US-Europe Relations: Geopolitical Causes and Possible Consequences, *GeoJournal* 66(4), pp. 285-293.
- Naidu, G. V. C. 2004, Whither the Look East Policy: India and Southeast Asia, *Strategic Analysis* 28(2), pp. 331-346.
- Nayak, Nihar. 2013, The Nepal Army at the Crossroads, στο *India’s Neighbourhood: The Armies of South Asian*, Vishal Chandra, επιμ., New Delhi: Pentagon Press, pp. 97-120.
- Nye, Joseph S. Jr. 2005, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, New York: Public Affairs.
- Oatley, Thomas. 2015, *A Political Economy of American Hegemony: Buildups, Booms, and Busts*, New York: Cambridge University Press.
- Oswald, Franz. 2006, *Europe and the United States: The Emerging Security Partnership*, Westport, Connecticut και London: Praeger Security International.
- Pant, Harsh V. 2013, The BRICS Fallacy, *The Washington Quarterly* 36(3), pp. 91-105.
- Parello-Plesner, Jonas και Mathieu Duchâtel. 2015, *China’s Strong Arm: Protecting Citizens and Assets Abroad*, Abington και New York: Routledge.
- Peiding, Ji. 2013, BRICS Will Reshape the International Landscape, *Foreign Affairs Journal* (Beijing), No. 107, pp. 61-70.

- Powell, Robert. 1991, Absolute and Relative Gains in International Relations Theory, *American Political Science Review* 85 (4), pp. 1303-1320.
- Roberts, Cynthia. 2011, Building the New World Order BRIC by BRIC, *The European Financial Review*, February-March, pp. 4-8.
- Roth, Ken. 2005, War in Iraq: Not a Humanitarian Intervention, στο *Human Rights in 'War on Terror'*, Richard Ashby Wilson, επιμ., New York: Cambridge University Press, pp. 143-156.
- Roy, Denny. 2000, Tensions in the Taiwan Strait, *Survival* 42(1), pp. 76-96.
- Santos-Paulino, Amelia U. και G.uanghua Wan, επιμ. 2010, *The Rise of China and India: Impacts, Prospects and Implications*, Basingstoke και New York: Palgrave Macmillan.
- Schelling, Thomas C. 1980, *The Strategy of Conflict*, Cambridge, MA και London: Harvard University Press.
- Scott, David. 2007, Asia Strategic Imperatives of India as an Emerging Player in Pacific, *International Studies* 44 (2), pp. 123-140.
- Shambaugh, David. 1996, Containment or Engagement of China? Calculating Beijing's Responses, *International Security* 21(2), pp. 180-209.
- Shurkin, Michael. 2014, *France's War in Mali: Lessons for an Expeditionary Army*, Santa Monica, CA: Rand Corporation.
- Stang, Gerald. 2014, *China's Energy Demands: Are They Reshaping the World?*, http://www.iss.europa.eu/uploads/media/Brief_12_China_energy.pdf accessed 17 November 2015.
- Stent, Angela E. 2000, *Russia and Germany Reborn: Unification, the Soviet Collapse, and the New Europe*, Princeton: Princeton University Press.
- Stokes, Doug. 2014, Achilles' Deal: Dollar Decline and US Grand Strategy after the Crisis, *Review of International Political Economy* 21(5), pp. 1071-1094.
- Stuenkel, Oliver. 2014, Emerging Powers and Status: The Case of the First BRICs Summit, *Asian Perspective* 38(1), pp. 89-109.
- Su, Steven Wei. 2005, The Territorial Dispute Over the Tiaoyu/Senkaku Islands: An Update, *Ocean Development and International Law* 36(1), pp. 45-61.
- Taylor, Paul και Ingrid Melander. 2014, *Diminished France Loses Influence in Europe*, <http://uk.reuters.com/article/2014/06/13/uk-france-eu-insight-idUKKBN0E00EH20140613> accessed 16 November 2015.
- The International Institute for Strategic Studies. 2015, *The Military Balance: The Annual Assessment of Global Military Capabilities and Defence Economics 2015*, London: The International Institute for Strategic Studies.

- Triplett, William C. 2004, *Rogue State: How a Nuclear North Korea Threatens America*, Washington D.C.: Regnery Publishing.
- Van Evera, Stephen. 1999, *Causes of War: Power and the Roots of Conflict*, Ithaca και London: Cornell University Press.
- Walt, Stephen. 2005, *Taming American Power: The Global Response to US Primacy*, New York: W.W. Norton.
- Wasim, Mohd. 2010, *China-India Border Conflict: Recent Perspective*, New Delhi: Prashant Publishing House.
- Wohlforth, William Curti. 1993, *The Elusive Balance: Power and Perceptions During the Cold War*, Ithaca and London: Cornell University Press.
- Yost, David S. 2000, The NATO Capabilities Gap and the European Union, *Survival* 42(4), pp. 97-128.
- Xing, Li, επιμ. 2014, *The BRICS and Beyond: The Political Economy of the Emergence of a New World Order*, Farnham και Burlington: Ashgate.
- Zakaria, Fareed. 2008. *The Post-American World*, New York: W. W. Norton.
- Zhao, Suisheng. 2017, American Reflections on the Engagement with China and Responses to President Xi's New Model of Major Power Relations, *Journal of Contemporary China* 26(106), pp. 489-503.
- Zhihai, Xie. 2013, *Japan and China Compete for African Markets*, <http://www.eastasiaforum.org/2013/06/22/japan-and-china-compete-for-african-markets/> accessed 16 November 2015.